

С Л О В Н И К УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ

ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
(з поясненнями давніх значень і оригінальних словоформ,
висвітленням титулів аристократії і шляхти,
досягнень видатних діячів і звань
достойників, посад відомих
представників)

Частина 1

Київ
Видавництво Ліра-К
2018

УДК 811.161.2'373.232.1'373.6

C48

Упорядник:

Ковальчук В.Ф. – к. іст. н.

Словник українських прізвищ історико-етимологічний : У 2-х ч.
Ч. 1. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. – 712 с.

ISBN 978-617-7605-97-2

Пропонований словник містить понад 154 200 прізвищ, створених нашими предками починаючи з глибин первомови і початково зафіксованих з часів Середньовіччя Європи й Русі Київської, коли появились документально оформлені перші прізвищеві назви. Грандіозна цифра лише підтверджує обережні вислови лінгвістів, що сучасні українці мають найбільшу кількість прізвищ серед усіх народів світу. Автор припускає, що українців побутує нині понад чверть мільйона прізвищ!

Досліджуючи їх виникнення і усталення, автор-упорядник пов'язує весь процес із розвитком мови наших пращурів, відображаючи через часові паралелі розширення словникового запасу людей. В цьому плані ономастика, як розділ мовознавства, може відкрити багато фактів із “темних плям” нашої історії. Розрахований словник як на спеціалістів, так і на широкий загал свідомої публіки, на кожного, хто цікавиться минулим своєї нації і свого роду, творить сучасне і дбає про майбутнє своїх нащадків!

УДК 811.161.2'373.232.1'373.6

ISBN 978-617-7605-97-2

© Ковальчук В.Ф.
© Видавництво Ліра-К, 2018

ВСТУПНЕ СЛОВО

Власні особові назви, й зокрема прізвища, відіграють дуже велику роль в житті народу. На прикладі становлення прізвищ особливо наочно виявляється зв'язок мови та історії. Прізвищеві назви – це багате джерело для відтворення історико-культурної спадщини етносу, окреслення його характерних індивідуальних рис. Саме тому для загального висвітлення історії народу особливе значення має історія прізвищ, яка нерозривно пов'язана з історією держави, в якій вони виникли, усталилися й функціонують. Пропонована праця адресована, насамперед, усім, хто цікавиться історією українських прізвищ зокрема й історією України загалом.

Автору вдалося зібрати великий матеріал з різноманітних джерел (писемних пам'яток, словників, довідників, енциклопедій тощо) й інтерпретувати його, використовуючи при цьому наукову й здебільшого науково-популярну літературу. На початку словника вміщено передмову, в якій ідеться про історію виникнення та усталення українських прізвищ та деякі інші аспекти їх функціонування в мові та державі.

Цінність цього видання полягає в значному обсязі пізнавальної інформації. Автор не лише намагається інтерпретувати (в міру своєї дослідницької компетенції) подані в словнику прізвища, а й надати важливі свідчення про їх носіїв, часто відомих історичних осіб, зокрема, їхні титули, звання, посади, а також досягнення. Тим самим пропонована праця фактично поєднує в собі історичну та мовну складову, що, безперечно, робить її цікавою для ширшого загалу майбутніх читачів.

Напевне тому, що Ковальчук В.Ф. – не професійний філолог, а журналіст, він має свій авторський, доволі оригінальний погляд на походження великої кількості прізвищ, який не завжди корелює з поглядом дослідників-мовознавців на їх інтерпретацію. Однак, попри всі дискусійні моменти, пропонована праця стане потрібною для всіх, хто гордиться історією свого народу, шанує власний родовід і шукає його минуле.

І.В.Єфименко,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу ономастики

ПРИЗВИЩЕ – СКЛАДОВА ГЕНЕАЛОГІЇ ЧОЛОВІКА

“Ім’я – це шматочок історії” – І.Еглі

ПРИЗВИЩЕ – ІДЕНТИФІКАЦІЙНИЙ КОД ОСОБИ

Кожен, досліджуючи власне місце у зв’язці “я-сім’я-родина-рід-народ”, звертається до історії пращурів. Виясняючи історію свого походження, переймається значимістю предків, відчуває гордість за їх героїку та здобутки, усвідомлює особисту відповідальність за долю своєї нації. Задokumentовані факти, що засвідчують споріднення, родинні зв’язки й історію роду становлять генеалогічну інформацію. Головною єдиною ланкою тут виступають *прізвища*, що являються нині юридичною ознакою людей цивілізованого світу і служать для ідентифікації окремих осіб, сімей та груп населення. Вони служать родинною історією кожного і осмисленням власного походження – тим, від чого починається особистість. Через імена й прізвища, частина яких виникла з древніх назв-імен із забутими значеннями, генеалогія вивчає родинні зв’язки. А досягнення науки нині сягли такого обширу й глибин, що результати генеалогічних досліджень стають приводом досліджень генетичних!

Юриспунденція трактує *прізвище* як родове найменування особи, що індивідуалізує людину і з яким пов’язаний ряд правовідносин. Право, в свою чергу, подає його в ширшому плані як *ім’я-рек*, – прізвище, ім’я й по-батькові – розкриваючи по суті форму його походження від особового імені, яке стає для сина “по-батькові” або навіть започатковує родовід. З цього приводу відомий дослідник-лінгвіст Редько Ю.К. писав: “*Прізвище являє собою індивідуальну назву особи, успадковану нею від предків, для одного з яких вона (назва) була вираженням якоїсь характеристичної ознаки*”.

У давні часи прізвищ не існувало. Але люди мали імена і через них нам відомі правителі й видатні діячі древніх цивілізацій та держав – *Рамзес, Сократ, Архімед, Піфагор, Гомер*... Для уточнення особи додавалася вказівка батьківства (*Телемах син Одиссея, Геракл син Зевса*) чи місце походження – *Олександр Македонський* (цар і полководець-завойовник з Македонії), *Птолемей Александрійський* (учений з єгипетського міста Александрія). В нашій національній історії можна згадати такі імена як *Кий* (XVII-е століття до н.е. згідно Велесової Книги), *Бож* (IV століття н.е.). З X віку маєм поєднання імен видатних осіб з особистими характеристиками – *Святослав Хоробрий, Володимир Великий* (*Володимир Святитель*), *Ярослав Мудрий*. Як вияв особової поваги до князів у літописах подається батьківство – *Ярослав Володимирович, Всеволод Мстиславович, Ярополк Ізяславович* (до речі, на такі слов’янські імена мали право тільки особи князівського роду). А короля Руського Галицького королівства 1253-64 рр *Данила* представляли і по-батькові (*Данило Романович*) і за державою правління – *Данило Галицький*. Так серед аристократії Русі започатковувались прізвища й ім’я-рек. І з сивої давнини впливають ономастичні первні: *пан*

Шептицький – бояри Руського Галицького королівства 1284 р (“пан” у ті часи означало титул, майже рівний князівському); *князь Острозький Д.Д.* – праправнук короля Данила Галицького, родоначальник «Острозьких» 1320 р; *князь Василь Чорторійський* – Волинь 1393 р, князь Священної Римської імперії з 1433 р; *пан Вороновицький К.-О.В.* – родоначальник з с.Вороновичі 1446 р; *князь Вишневецький М.В.*, *1460 – русин з Руриковичів-Несвіцьких; *князь Воронецький В.Ф.* – Київщина 1560 р...

Для національної ономастики вельми цінним є дослідження вченого-мовознавця Чучки П.П. В його праці “Прізвища закарпатських українців (історико-етимологічний словник)” знаходимо антропоніми 800-річної давності: *Бабич* – місцевий русин-володар з басейну р.Красна 1212; *Телюк* – с.Холмовець 1217; *Бучук* – с.Руска на р.Красна 1221; *Марочук* – правитель Берегівського краю 1353; *Ладислав Іванчук* – м.Ужгород 1363; *Микола Кудрич* – речник у Землинській Крайні 1379; *Тома Стойка* – с.Кричове 1398. Хоча соціальний стан вказано не в усіх, але безумовно це були представники місцевої знаті.

Звичайно, порівнювати становище жителів Закарпаття у відносно спокійній Європі з життям Русі на рубежі з Азією (тоді кордон Євро-Азії проходив по р.Дон), де локальні та глобальні війни велися безперервно, некоректно. Але й тут висока культура первісної Русі, роль Києва і християнської Церкви робили свою справу. Поведінку вищої еліти ретельно наслідували і бояри, і прості вояки-шляхтичі. Тож у відомому реєстрі козаків 1581 р поряд із назвами описового характеру (*Святогор з Києва, Стась з Галича, Окула з Мозира, Васько з Гомеля*) маємо сучасні прізвища – *князь Іван Імстиславець, Семен Ус, Степан Пінчук, Олекса Господарник, Богдан Залуцький*. Представники верхів суспільства володіли людьми, різним майном та землею, які продавалися і купувалися, дарувалися і успадковувалися цілими селами, маєтками. Такі дії потребували юридичного оформлення відповідними документами. Самого імені в них з одного й другого боку було замало. Тут гарантією достовірності збуту-придбання ставали їх ім'я-рек, причому з кількома вагомими свідками. Крім того і для самих спадкоємців було гонорово, що вони є нащадки відомих славою і шанованих предків.

Так у великої древньої нації русів\русинів (українців) усталювались прізвища як символ родоvodu і сімейний амулет, ревно оберігались їх носіями, незважаючи іноді на негативне відображення понять. В дохристиянські часи відизму для ариїв знати свій родовід було священним обов'язком кожного. Лише раби та представники найнижчої касті, як зроблені Богом-Творцем із пороку чи народжені через гріх, були принижені не пам'ятати своїх предків. З плином тисячоліть, у процесі різнорідних протиборств і катастроф втратилась потреба знати своїх дідів-прадідів далі сьомого коліна у членів третього стану – робочо-торгового люду. Але розвиток соціально-економічних відносин вносив у станові протиріччя нівеляцію. Бо коли статечні вояки починали торгувати, то цим “опускалися” до купецтва, що належало до третьої касті. Отже поставала потреба документального засвідчення їх високого стану. Тож Середньовіччя являє собою приклад, як зафіксована письмово генеалогія стала привілеєм еліти – каст

духівників і військовиків. Так творились родоводи окремих осіб, розвивалась наука історії родів.

З розвитком товаровідносин суспільство затребувало прізвищ і для ремісників-міщан, які виробляли і збували свою продукцію, наживаючи статки. Тим більш, що через Магдебургське право міста ставали самоврядними і кожен житель мусів *особисто* дбати про загальні справи й безпеку. Тож у списках люду Брацлава й Вінниці 1569 р уже бачим антропоніми, тотожні сучасним українським – війт *Роман Каленикович, Грицько Яцуценко*, в.о. війта *Борис Севрукович, Гринець Пасіка, Івашко Забіла, Кунаш Золотар, Андрій Курака...* Підлеглі селяни лишалися без прізвищ (мали імена й вуличні клички) до 1642 р, коли митрополит Київський і всеї Русі Петро Могила постановив для парафіяльних священників вести метрики народжених, одружених і померлих. Подібні постанови на землях Русі, роздертих “злими сусідами” видавалися в різні часи не раз. У Срібній Землі (Закарпаття) русини мали церковні записи як громадяни Австрії, на Буковині й Галичині правильне ведення реєстрів усієї людності запроваджене після поділу Польщі (австрійський цісар Йосиф II декретом 1780 р закріпив обов’язкове уживання прізвищ жителями імперії, а розпорядженням 1814 р заборонив змінювати прізвища без вагомих мотивів та без дозволу властей). У Гетьманській Русі постійні родові прізвища за селянами Московія (Російська імперія) закріпила 1781 р після скасування автономії і з уведенням обов’язкової воїнської служби (новобранців записували на прізвище, яким ставало переважно давня вулична назва-прізвисько).

ДЕЩО З ІСТОРІЇ ПОЯВИ

З чого і коли починалися *прізвища*? Закон природи гласить, що все велике починається з малого. Якщо відобразити лінгвістично, то мова починається зі звуку, звуками складаються слова, а словами творяться речення. До прізвищ людство ішло довгий шлях. Адже первісним нечисленним людям треба було спершу дати *назву* оточуючим реаліям і явищам природи. Безумовно, вони мали спілкуватися між собою і звертатися конкретно один до одного за допомогою оклику. Так паралельно виникли *клички*. На їх основі, з ростом сім’ї, родини і роду почали з’являтися особисті *імена* щоб відрізнити одного від іншого. Громада росте і ділиться на окремі, більші чи менші групи, розселяється по ближчих чи дальших навколишніх територіях, утворюючи поєднану мовно й духовно спільноту – плем’я. При великих скупченнях людей обов’язково виникає внутрішня міжособиста напруга, буває аж до ворожнечі. Закони співжиття громади не дозволяють силового розв’язання конфліктів на базі особистої неприязні. Але подібна “боротьба” може проявлятися латентним способом – обзивання суперника поза́очі образливим словом. Так появлялися індивідуальні *прізвиська*.

З цього приводу лінгвіст-дослідник українських антропонімів П.П.Чучка пише: “*Визначальною диференційною ознакою між прізвиськом і прізвищем стало те, що прізвисько було неофіційним знаком, тоді як прізвище було*

офіційним іменуванням родини. На Закарпатті, наприклад, бажаючи дізнатися прізвисько селянина, зацікавлена особа запитувала в його односельців “Як ся кличе?”, а при бажанні довідатися його прізвище треба було питати “Як ся пише?”. Крім цього, істотними диференційними ознаками були ще такі: а) прізвисько – знак факультативний, тоді як прізвище – обов’язковий для родини та її членів; б) прізвисько, як звичайно, – знак семантично мотивований, тоді як прізвище – асемантичний; в) прізвисько, як звичайно, – знак однопоколінний, тоді як прізвище – спадковий”.

До цього можна додати, що індивідуальне прізвисько глави родини могло стати й спадковим, для наступних поколінь. Тоді воно вже отримує назву прозвище (прозвисько – від слова прозивати, тобто негідно називати). Слід згадати, що у відичні часи новонароджені діти крім імені, яким нарекали батьки, отримували ще й інше ім’я від волхва-знахара. Воно було захисним від усяких бід і хвороб і саме ним звали хлопця усі повсюди. Подібні зміни були обов’язковими під час ініціації (у християнській Церкві й сьогодні при посвяченні в сан дається інше ім’я). А справжнє ім’я приховувалося, щоб ніхто через нього не міг завдати шкоди, наврочити. Знали його тільки найближчі рідні. Ситуація схожа з тим, що і про прізвисько знали небагато сторонніх, або тільки окремі особи. То чи не означає це, що не псевдо а саме родово-племінні назви, на які накладалось табу, з приходом християнства перетворили на прізвиська... Хоча боротьба з давніми віруваннями Церкві давалась дуже важко. Незважаючи на присвоєні при хрещенні церковні імена (які здебільшого були грецькими), руси в побуті користувалися рідними, відичними. Представники князівських родин відомі насамперед під слов’янізмами, що називались “княжі імена” (*Святослав, Володимир, Ярослав, Мстислав, Всеволод...*), хоча усі мали біблійні “дублікати”. Щодо нижчих станів, то серед київських пом’яників уперше християнізоване ім’я *Василь* записано на межі XIII-XIV віків (та й то мабуть тому, що його первні походять не з грецького Базиль а з набагато древнішого, що й досі побутує в Індії – *васішта* в значенні “цар”).

Час іде. Генезис суспільства веде до утворення об’єднань споріднених племен, до союзів (насамперед воєнних) між чужорідними суспільствами. Зароджується державність, накопичення товарів і багатств змушує люд рахувати і спонукає до абстрактного відображення речей на підручних матеріалах. Виникає писемність. Еліта у древніх суспільствах спершу була нечисленна, загони вояків невеликі, тож для їх розпізнання і письмової фіксації вистачало одночленного імені (як, приміром, для команди корабля Арго – шукачів “золотого руна” на чолі з *Ясоном*). З часом творились великі держави, збирались великі армії. І хоча документи свідчать, що *Олександр Македонський* знав напам’ять імена всіх 5000 своїх гвардійців, то лиш окремі особи були такими феноменами. В часи імперій людей записували вже іменами з батьківством. Зокрема, в описовій формі – з добавлянням слова “син” між ними або в кінці. На Русі подібні форми виявлені в першій половині X ст у списках послів до Візантії. З легкої руки вченого-мовознавця Худаша М.Л., такі утворення мають науковий термін “*прізвищеві назви*”. А з точки зору стилістичної норми (наповненості) їх належить трактувати як антропоніми перехідної форми нижчої стадії між *прізвищевими назвами* й

прізвищами. Вищою стадією перехідної форми слід вважати запис імені й прізвища (з довільною зміною місць написання) без вставок.

Так поступово з плином тисячоліть у формі *ім'я-рек* витворились сучасні *прізвища*, що стали в цивілізованому світі невід'ємним атрибутом кожної людини. Першу появу їх у русів-українців, згідно документів, зареєстровано в Галицькому Руському королівстві межі XIII-XIV віків. А процес розвитку можна відобразити схематично так: *назва* (загальна)→ *клічка* (означальна)→ *ім'я* (власне)→ *прізвисько* (особистісне)→ *прóзвище*\прóзвисько (сімейне, родинне, родове)→ *прізвище́ва назва* (індивідуальна)→ *прізвище* (конкретизоване)!

Як пише Чучка П.П.: «Лексема *прізвище* в українців досить давня. У м.Перемішлі вона фіксується ще 1366 р (син Кость *проузвищем* Сорочич). У закарпатському с.Королеве вона вперше значиться 1401 р (іменем Стефан по прозвищу Віні). А на Київщині лексема *прозвище* згадується ще раніше – 1198 р. Однак ані лексема *прозвище*, ані її львівський відповідник 1421 р *прозвисько* тоді не мали теперішнього термінологічного значення, а радше означали “прізвисько”, “додаткове неофіційне іменування”».

ПЕРВОПОЧАТКИ ПРІЗВИЩ – ЧАСОВА КЛАСИФІКАЦІЯ

Визначною особливістю русоукраїнських прізвищ є їх коренева тяглість, яка в окремих випадках може простежуватися з найдревніших часів до останніх, тобто до періоду завершення творення цих ідентифікаційних буквенних кодів мужчин. Весь їх грандіозний пласт має загальне семіотичне впорядкування. Насамперед це *перелік алфавітного порядку*, що в даному словнику налічує 154 247 прізвищ! Їх класифікують за різними значеннями: *граматичні* – створені з різних частин мови; *особистісного плану* – відображують духовно-фізичні якості чи матеріальні ознаки чоловіка; *природничо-орієнталістичного характеру* – оригінали чи похідні від назв природних явищ і місцевостей, тварин і рослин тощо.

Але в масиві прізвищ русів-українців збереглася велика кількість первісних епонімів, що у б́езвісті часу загубили чи видозмінили свої поняття і, взяті окремо, можуть видатися ніби чужими. Проте вервечки їх же дериватів ведуть через віхи історії, через Середньовіччя аж до сьогодення. Назагал вони одно- чи двоскладові. Вникаючи в їх фонологію, розбираючись у значеннях розкриваєм для себе глибинні пласти первомови аріїв, що повсюдно, як дорогоцінні вкраплення алмазів, виблискують у сучасних буденних словах та виразах. Саме ця сторона прізвищ, яка вказує на циклічність їх появи, відображає їх тяглість і взаємозв'язок в історичнім процесі розвитку, потребує відповідної класифікації. А виходячи з того, що нас привчали бачити власну історію в дуже куцому вимірі – лише від запровадження християнства у Русі Київській чи, в кращому разі, від гіпотетичної “появи” слов'ян на величезнім пр́осторі Балто-Чорноморського регіону в середині I-го тисячоліття н.е. – викладені далі тези дослідження можуть сприйматися дещо недовірливо. Це не дивно – бо чим далі вдивляти́сь у глибини незвіданого, тим важче розгледіти окремі деталі і збагнути їх суть. Тим більш, що для часової

класифікації прізвищ семантичний спосіб розгляду і поєднання слів у групі за спільним коренем чи зведення в одне гніздо – недостатні. Тут потрібно розглядати прізвища, особливо їх лаконічні первні “під мікроскопом” – через містику таїн древніх духовно-матеріальних значень букв і звучання фонем, долучаючи в комплекс давні й сучасні кореневі поняття.

Для підготовки до такої парцельованої форми розгляду зробим невеликий екскурс в історію. Наші пращури були велемудрими і даремно називали себе “божими дітьми”. Адже одна тільки азбука (офіційно засвідчена в IX ст), якою ми користуємося – це вже феномен вселенського масштабу. Бо так як поняттєве й числове значення всіх 49 первинних літер “руських письмен” (користуємось нині тільки 33-а) цілком узгоджується з таїнами різних постулатів і формул первинного відизму, можна говорити, що ці букви існували тисячоліття до н.е., що підтверджує знаменита “Велесова Книга” та інші збережені писання. У відновленій Русі-Україні сумлінні дослідники, користуючись першоджерелами за короткий період виправили багато спотворених у XVIII-XX віках фактів нашої історії, представили суспільству велику кількість праць та інформації – як для науки, так і для роздумів. Їх висновки допомагають вирішити часову систематизацію прізвищ русів-українців через семіотично-семантичний розріз у сукупності з первинними поняттями коренесловів. Саме в семіотичному плані, через поступове наростання кількості букв у кожному прізвищі, можна прослідкувати ступені їх творення в особисто-поняттєвих значеннях.

Основна база коренетвору наших прізвищ має три літери, значно менше існує чотиризначних і зовсім мало дво- та п’ятибуквених корені. Кожна літера абетки відображає як божественність духовного (космічного) порядку, так і матеріалізм земного плану. Згідно відизму, душа і розум дані людям Верховним Творцем, а базові знання разом з первісною азбукою – його посланцями (у християнстві – ангели). Самі по-собі окремі літери становлять ніби первісний етап мовного розвитку (див. Рустой В.П. – “Теософські таїни української азбуки”), коли Господь дав чоловіку життя, наділив Духом-Розумом і Душою Божественною, вивищивши цим над рештою живих істот на Землі. Весь хід мовного розвитку, як також і появу антропонімів-прізвищ, орієнтовно можна поділити на сім циклів.

1) Як складова частина творення слів первомови нашого народу зафіксовано єдине однолітерне прізвище – козак «Савка А» в реєстрі Війська Запорозького 1649 р (якщо не рахувати тотожне за значенням прізвище «Аз», – Миско Аз – обидва козаки міської сотні Черкаського полку). 20 значень цієї фонемі, як епоніму в матеріальному плані, дослідив і подав відомий філолог, професор В.В.Яременко. А в теософському плані “А” символізує Творця Всесвіту, тож тьму тисячоліть цього визначального етапу можна трактувати як “божественний”.

2) Двобуквенні прізвища у нас хоч дуже рідко, але трапляються (Ар, Ач, Ба, Бо, Ге, Ге, Ей, Ер, Їж, Ка, Ні, От, Ро, Ру, Су, Че, Юн, Юр, Як, Ям, Яр, Яс...). Назагал відтворюючи назви-епітети первісних божеств і духовних сил різних періодів та конфесій відизму, деякі з таких ендеміків збереглися ще за Середньовіччя і в козацькому середовищі (Аз, Де, Єн, Ют, Ус). Порівняльні аналізи переконують, що в їх значеннях матеріалізм лише віртуально нагадує про себе, тож у плані творення класифікуєм усі другою часовою категорією як

“духовні”. Їх частково фонемний дуалізм робить окремі прізвища тризвуковими, окреслюючи сукупність духовно-матеріального буття чоловіка на Землі.

3) Наступний етап мовного розвитку визначають три буквосполуки (не враховуючи м'якого знака і здвоєння приголосних та приймаючи як одинарні африкати *дз, дж*), що склали перші повнозвучні компоненти коренетворів. Серед їх обширу біля тисячі дійшли до нас у вигляді прізвищ – від одиниць до десятків майже на всі букви алфавіту (повний перелік дається окремо). Багато з них мають цілком сучасне звучання і значення різних частин мови – Бак, Бас, Бик, Бич, Бік, Боз, Боль, Бук, Бус, Вал, Вань, Ваш, Віз, Віл, Вуж, Вус, Гай, Гак, Гон, Гудз, Дах, День, Дід, Дін, Дон, Дуб, Дух, Дяк, Єва, Жар, Жир, Жук, Зуб, Кий, Кит, Киц, Кіл, Кін, Кінь, Кіс, Кіт, Кіш, Коб, Кур, Кут, Куш, Куш, Лар, Лев, Лин, Лис, Ліс, Лой, Лох, Люк, Лящ, Маг, Май, Мак, Мед, Мир, Мох, Ніж, Ніс, Око, Оса, Пак, Пап, Піп, Рай, Рак, Рать, Ріг, Рід, Рінь, Род, Рос, Рось, Рот, Руль, Рус, Русь, Сак, Сан, Сич, Січ, Сом, Сон, Сук, Тин, Тис, Тон, Туз, Тур, Туш, Фус, Хам, Цап, Цар, Цур, Чад, Чиж, Чіп, Чоп, Чуб, Шаг, Шик, Шип, Шия, Шум, Шур, Щур, Юра, Яма...

Більшістю з них ми користуємося у щоденному побуті, іншими рідко – за специфікою тематики. Значна кількість трибуквенних прізвищ прямо-таки самі виводять незриму присутність четвертої літери в сучасній розмовній мові або зберегли поняття в окремих діалектах – Бен, Бер, Бец, Біл, Буз, Бут, Гал, Ган, Гус, Габ, Деш, Дук, Дум, Єла, Жур, Зус, Іжа, Кач, Кос, Коц, Куц, Лах, Лич, Лям, Мар, Мих, Нех, Ото, Пал, Піх, Роп, Руд, Рут, Сес, Сул, Сур, Том, Хиз, Ціб, Чит, Чут, Шот, Юрк. Інші стають зрозумілі у п'яти-шестибуквенних похідних або взагалі губляться в древності, спливаючи через суміжні значення санскриту чи мертвих-живих мов різних гілок наших прародичів – Бей, Бех, Беч, Бін, Вак, Вей, Гіць, Гох, Гоч, Гоч, Дац, Дей, Ела, Жак, Зац, Зоц, Зун, Зюк, Кай, Кан, Кім, Кох, Коч, Мец, Миц, Мош, Нец, Піц, Пур, Рап, Рау, Рац, Рей, Рем, Рец, Сай, Сас, Сек, Сех, Соц, Сусь, Фик, Цай, Шай, Шоль, Шунь. Їх унікальність в тім, що групами чи поодинокі, тотожно чи в синонімічних формах усі вони присутні серед різних сучасних індо-європейських мов, як базові первні древніх аріїв. Тому відносяться до третьої умовної категорії “первісні”.

Разом “божественний”, “духовний” і “первісний” етапи являються фундаментальним періодом розвитку звуко-словесного спілкування аріїв мовами праприту, коли відичні закони перворелігії ще виконувались безумовно. На основі подібних лаконізмів витворились десятки-сотні давніх мертвих і сучасних живих мов та діалектів, як засобу порозуміння людей між собою. Науковці усіх цивілізованих країн зараз інтенсивно збирають дані про мовні багатства своїх народів, складають словники об'ємом у сотні тисяч і навіть мільйони слів! Проте не слід забувати, що всі вони являються похідними від коренесловів первомови і пройшли довгі періоди розвитку в різних суспільствах, на різних територіях, у різних формаціях та кліматичних умовах.

4) Продовжує мовний розвій четвертий етап “відичний” (період розселення арійців у Європі та конфесійного розкладу відизму) – з тих часів семіотичний кадастр наповнюють чотирибуквенні слова-прізвища.

5) П'ятибуквенні символи умовно відтворюють п'ятий період, – “історичний” – коли наші пращури освоювали території Євразії та Північної

Африки і були сучасниками появи на берегах Нілу трійці найбільших пірамід 10450 р до н.е. Це тисячоліття дохристиянських часів.

б) Нову еру, а в Європі часи Середньовіччя, знаменує чітка фіксація місцевиття грізних войовників “*рус\рос*” (біблійне “рош”) із Причорномор’я з центром у Середнім Подніпров’ї, де твориться могутня імперія *Русь* зі столицею в Києві. В загальнослов’янській історії *руси* (руський народ) стали єдиними, хто в часи структурування європейських націй витворили з середини IX ст величезну імперію – *Русь Київську* – між Чорним і Балтійським морями, яка самостійно проіснувала в більших чи менших межах до 1349 р, а як локальне Велике князівство Волинське до 1383 р, тобто ціле півтисячоліття.

Для більшої об’єктивності подамо кордони Русі за іноземними джерелами. Так у французькій Великій енциклопедії “*La Grande Encyclopedie*” (Paris-VIe, 1976 р), в 17-у томі на сторінці 10658 вміщена кольорова мапа Русі на 1054 рік. Західний кордон починається при впадінні в Балтійське море річки Кунда (нині в Естонії), йде на південь до озера Виртс-ярв (на схід від нього засноване 1030 р *Ярославом Мудрим* м.Юр’їв, нині Тарту) аж до річки М’яркіс (сучасна Литва), якою повертає на захід, перетинає р.Німан і виходить на річку Нарву (нині у Польщі), вибігаючи нею до ріки Буг. Далі – паралельно до ріки Вісла (біля 50-40 км), впираючись у неї при впадінні річки Дунаєць. Дунайцем аж до його витоку врізається в Західні Карпати і йде далі на південь вершинами карпатських Татр поміж витоками рік Ваг, Попрад, Горнад, Грон. Досягши витоку річки Шайо, спускається нею з гір (така природна колишня межа між Словачією і Рускою Крайною) до ріки Тиса, пробігає трохи руслом а потім вигином повертає на схід і, охоплюючи місто Добричин (нині Дебрецен у Мадярщині), по підгір’ю виходить на річку Красна (сучасна Румунія), якою прямує в південному напрямку до її початку. Далі кордон іде вершинами нагір’я Бігор (Білі Гори), впирається у річку Маруша (нині Муреш) і її руслом прямує на схід. Перетинає Південні Карпати і від неї перебігає до витоку річки Путна, входить останньою з правого боку в р.Сірет і далі в Дунай та його руслом до Чорного моря. Західні топоніми-гідроніми зрозумілі нинішньому русоукраїнцю й через тисячу років, і збереглися з незначними змінами навіть в чужомовному середовищі. Така ж мапа, хоча дуже скромного вигляду, подана в польській енциклопедії “*Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*” (Warszawa, 1967), в 10-у томі на сторінці 212. Отже ці документальні визначення, з точки зору історичної реальності, є об’єктивними. Щодо північних і східних кордонів, то вони від Балтійського моря річкою Нева йдуть через Ладозьке й Онезьке озера, повертають на південний схід і переходять ріки Волгу й Оку (неподалік її впадіння) та прямують на південь до р.Дон і, повертаючи на південний захід, дотикаються “дуги” Дніпра, а від нього впираються біля Перекопського перешийка в Чорне море. Локальні території Русі на нижньому Дону й Кубані виділені окремо. До речі, Чорне море у ті часи чужоземні купці звали *Руське море!*

Після занепаду великокнязівської *Русі Київської* її велич уособлювало *Галицько-Волинське князівство*, яке Римські папи дуже прагнули окатоличити. Тим більш, що православну патріархію вони тоді з Константинополя витіснили – внаслідок IV хрестового походу на європейських землях Візантії створили

Латинську імперію (1204-61 рр). Тож на схід для окатоличення Рим направив Лівонський (1203 р) і Тевтонський (1226 р) ордени рицарів. Для тиску на Галицько-Волинське князівство римська курія спонукала Мадярію й Польщу укласти 1214 р воєнний союз. Проте руські князі настільки сильно “*підперли гори Карпатські своїми залізними полками*”, що союзники нічого вдіяти не могли. Тоді папа Римський Інокентій задля замирення і спільної боротьби проти загрози азійських орд запропонував князю Данилу королівський титул, на що той погодився й коронувався 1254 р – так постало *Руське Галицьке королівство*. Але справа окатоличення *русів* провалилась і Рим далі вів підступну боротьбу чужими руками.

Так уже 1340 р польський король Казимир III прокрався з військом до Львова і викрав королівські регалії (дві корони, трон, мантію, дорогоцінності й хрести). Вернувшись з похорону князя Волині, король Дмитро Юрійович Галицький (правив 1323-83 рр), вибив поляків, але вони державні символи не повернули. Папа Римський Климент VI на підкорення Русі виділив 1341 р половину своїх доходів для Польщі й Мадярії (об’єднавши їх 1342 р династичним договором), рицарів Тевтонського ордену та васалів Германської імперії. Їхня потуга 1349 р таки захопила Львів, після чого король Дмитро переніс столицю до м.Луцьк і почав виснажливу боротьбу з ворогами, яку вів аж до смерті. А перед тим, внаслідок довгої війни 1230-83 рр Тевтонський орден підкорив язичницьку Прусію (пруси/поруси – ті, що жили на землях *по/після русів* і Русі). Вціліла пруська шляхта перебралася в сусідню Литву і спільно виплекали Велике князівство Литовське, котре в боротьбі за виживання знайшло в Галицько-Руським князівстві союзника і співтворця федерації Литво-Русі, в якій державною стала *руська мова* а законами – тези “*Руської Правди*”. Цікаво, що нині історики з Мінська, посилаючись на документи доказують, що саме вони являються давніми “литвинами”, бо до 1840 р офіційно ніякої Білорусі не існувало: “*У Вітебську (центр ВКЛ – авт.) говорили литовською мовою (дзекаюча західно-балтійська говірка, нині “білоруська”), а документація велась руською мовою Києва (нині українська)*”. Як описав у панегірику 1621 р Іван-Казимір Пашкевич:

*Польща квітне латиною,
Литва квітне русчиною;
Без той в Польщі не пробудеш,
Без сей в Литві блазнем будеш,
Той латини мову дає,
Та ж без Руси не втриває.
Адже ж ти Русь, твоя хвала,
По всім світі вже постала:
Веселися ж ти, русине,
Твоя слава не загине!*

Це період появи, розквіту й упадку першої імперії власне русів, який можемо орієнтовно співставити з семіотичною розкладкою мовного розвитку наших шестилітерних прізвись і віднести до етапу “давньо-руський”.

7) Розвій культури русів у *Великім князівстві Литовсько-Руськім* (XIV-XVI віки) пригальмувався після утворення спільної з поляками держави Річ Посполита 1569 р і дальшого наступу католицизму. Але упадку православ’я і Русі не

допустили спадкоємці *русів* Київського князівства – військова формація під назвою *козацтва*, відомого з XIII ст. У XIV-XV віках вони гуртуються в Середньому й Нижньому Подніпров'ї, щоб перерости згодом у потужний кастовий орден. Подібно європейським рицарським кланам, козаки на півдні Русі визначили свої кордони, встановили уряд і закони, що відповідали правилам воєнного стану. Несучи традиції звитяг русичів, вони в середині XVII ст відновили державність на частині території у вигляді *Русі Гетьманської*. Як окремий стан суспільства, козацтво розвивалося до 20-х років XX ст, а ми маєм за XVI-XIX віки численні списки козацьких реєстрів з тодішніми прізвищами, що дає змогу прослідкувати принципи їх формотворення до кінця XVIII ст, коли поява нових чи оригінальних символів там фактично припинилася. Цей етап – **“русько-козацька доба”** – найбільш творчо багатий, коли крім семіотично семизнакових прізвищ виникали навіть кільканадцятизнакові, двокореневі, оригінально-іномовного смислу тощо. Вони потребують локальної класифікації і їх можна розгрупувати на п'ять форм – а) *особовості*, б) *відносності*, в) *спадкоємності*, г) *родової приналежності*, д) *іменної залежності*.

Уяву про всі етапи і форми часової класифікації появи антропонімів русів-українців дає, зокрема, семантико-семіотична розкладка великої сім'ї символів, створеної від кореня *маг*, що з древності донині означає “віщун, чудодій”, а в першомові (згідно семіотичного коду кириличної азбуки) це “*мислячий Божим гласом*” – земний провісник неба. Цей корінь різних мов аріїв є прикладним зразком бази прізвищ не лише для русів-українців але й для всіх слов'ян та індо-європейських народів. Саме його деривати ми вживаємо зараз, кажучи “*змаг, міг, можуть, м'ожу*” а також “*між*” (як перехідне *між* духовним і матеріальним, бо *маг* вважався посередником між Богом і людьми), “*мах*” (*машина-в'єлич*), “*муж*” (*мужність* – велика духовна стійкість у бою та життєвих перипетіях), включно з похідними й іномовними “*магія, магічний, магніт, магістр, магнат, максимум*”... Похідні цього первослова наочно відображають усі етапи семіотичного розвитку нашої мови з часів відизму до сьогодення. А ми нині маєм вихідні прізвища-пароніми *Маг* (*могучий розумом; всезнаючий жрець Бога-Сонця*), *Ман*, *Мен* (*люди-відуни ночі\місяця*), *Мах* (*машина*), *Мир* (*увесь люд, світ; громада-суспільство*), *Мов* (*говори, наказуй – мова як передача інформації, законів*), *Муж* (*мужчина, мужність*), *Мус* (*примус-змушування*), *Мит*, *Мих*, *Міх* та деривати типу *мір* (*міра\вимір* з похідними прізвищами *Міра*, *Мірка*, *Мірко*, *Мірочний*, *Мірош*, *Мірус*, *Мірчук*). Їх первинна словотворча база (до трьох літер), як назв-імен-прізвищ, увібрала в себе **божественний**, **духовний** і **первісний** етапи.

Етап **відичний** відображають прізвища *Мага* і *Мага*, з синонімами *Мога* і *Мога* (*могутність, велич*) та дериватами *Мáна* (*фізична ома́на, духовна проява*), *Мира*, *Міга*, *Міра*, *Мова*, *Мода* (*модність, локальне правило\звичай*).

Історичний етап відтворений апелятивами – *Магай*, *Маган*, *Магар*, *Магас*, *Магда*, *Магер*, *Магід*, *Магон*, *Магро*, *Магон*, *Магуй*, *Магунь*, *Магур*, *Махно*, *Махун*, *Мігас*, *Мігур*, *Мігус*, *Міжень*, *Могар*, *Могіш*, *Можар*, *Можуч*, *Миран*, *Мирко*, *Мірка*, *Мірко*, *Мірош*, *Мірус*, *Мужук*.

Етап **давньо-руський** – *Магала*, *Магара*, *Магдик*, *Магдич*, *Магдиш*, *Магдій*, *Магдюк*, *Магера*, *Маглай*, *Маглюй*, *Маглюк*, *Магмет*, *Магоня*, *Магула*, *Магура*,

Магута, Махата, Махия, Махлай, Махлин, Махота, Мирний, Мірний, Мірчук, Могила, Мужило, Мужчир, Мужчук.

Русько-козацька доба – Магальяс, Могелат, Могетич, Магльона, Магомет, Магорюк, Магрело, Магулій, Маханець, Махатка, Махинько, Махінько, Махобій, Махович, Маховка, Махомуха, Магдичіш, Магльона, Магомет, Магрело, Могилат, Могилко, Могиляк, Могитич, Могорита, Могулій, Мирович, Мирський, Муженко, Мужилко, Мужчина...

Протягом русько-козацької доби творяться локальні спільнокореневі форми прізвищ:

а) особовості – Магазинник, Магальник, Магардичан, Магарита, Магдинець, Магдичіш, Могилевець, Могильний, Могильовець, Могильщик, Магушинець, Махновець, Маханець, Маханько, Махоньок;

б) відносності – Магалевський, Магеровський, Магинський, Магіровський, Магльований, Магнестий, Магницький, Магоцький, Магрицький, Махаринський, Махніцький, Махновський, Махоринський, Мирецький, Мірочний, Могалевський, Могилецький, Могилянський, Могильницький, Могорита, Могульський, Можайський, Можаровський, Можневський, Мужиловський;

в) спадкоємності – Магалюк, Магдаленюк, Магдаченко, Магдиченко, Магденко, Магиденко, Могиленко, Могильниченко, Магединюк, Магдисюк, Магорюк, Махінчук, Махлайчук, Махненко, Махнович, Мирненко, Мірченко, Муживачко, Мужилович;

г) родової приналежності – Магадин, Махонин, Махотин;

д) іменної залежності – Магрилів, Могилів, Могоричів. Дві останні локальні форми, зокрема, притаманні й етносу московитів з їх пізнім творенням прізвищ лише через ім'єнно-родову приналежність із закінченнями *-ов*, *-єв*, *-ін* (така убогість – наслідок історично короткого проміжку часу в розмовній практиці населення колишніх північно-східних колоній Русі Київської після їх повного вивільнення від тюрко-мусульман).

ПОХОДЖЕННЯ ПРИЗВИЩ РУСІВ-УКРАЇНЦІВ

Як вважають мовознавці, руси-українці мають найбільшу кількість прізвищ серед народів світу. Всі їх можна систематизувати в порядку семіотично-кореневого розвитку по періодах – від древніх відичних часів до сучасності. Ономастика визначає, що первинна семантика арійських назв і символів у їх русоукраїнських значеннях закладена як в іменах-прізвищах усіх слов'янських народів, так і в значній мірі наших романо-германських сусідів. Насамперед русоукраїнським прізвищам ідентичні білоруські (без діалектного *акання*). Тут головний чинник – єдність походження і спільний історичний розвиток як одного народу Русі Київської зі спільною руською писемно-літературною мовою до XVIII ст. Багато однакових прізвищ маємо з поляками, словаками, чехами, південними слов'янами, а також зі слов'янською часткою прізвищ московитів [їх сучасна посесивна самоназва “*русский*” (чий?) – похідна форма особистісної підлеглистості в сув'язі з претензіями на походження від русів-батьків]. Русоукраїнські мовні корені дуже поширені на

землях колишнього князівства Русо-Влахії – осколка Руського Галицького королівства на Прикарпатті. Базою його появи став басейн річки Руска Молдовиця (права притока Сірета) з однойменним укріпленням, назва яких стала визначальною для початку і кінця князівства, пройшовши трансформацію через форми Русо-Влахія та Молдо-Славія. Нині це території північно-східної Румунії та Молдови. Слов'янське населення цих земель не тільки зберегло й передало латинізованим волохам і молдаванам майже усі місцеві топоніми, гідроніми, ойконіми, але й утвердило в їхніх мовах понад третину своїх назв сільськогосподарських культур та агротехніки. Навіть самоназва *волохів* походить від слов'янського *волів* і *волохування* (розведення волів), тому коли їх об'єднали в одну державу з Молдавією 1854 р, вони прийняли суперечливу назву Романія (чи як знак колишньої колонії Риму, чи від самоназви циганів – *рома...*).

Рудименти русоукраїнських прізвищ відомі серед усіх арійських племен і народів Євразії. Крім європейських є однакі з іранськими, індійськими, бенгальськими, панджабськими, орійськими, сингальськими – Бабá, Баглай, Балвір, Баль, Гайдар, Гопал, Гура, Дарда, Каландир, Кармаль, Кашпор, Ки́рій, Мазепа, Манджула, Мир, Нера, Пал, Панікар, Рай, Ракша, Рапай, Рахман, Рей, Рой, Сахно, Сен'ь, Чамара, Шадура, Шкамбара, Шудра... (див. Ковальчук В.Ф. – “Шляхетність української історії – її віддзеркалення в сучасних іменах і прізвищах”). Звичні їх сучасні форми відображені в історичних назвах земель і племен Європи, Азії й Північної Африки. Бо ж тільки до об'єднання *пелáзгів* входили увічніні нині в прізвищах *венéди* (Венедич, Веник, Венцевич, Бенедьо, Бенеш) і *расéни* етруски (Расéнко, Расенюк, Расин, Раско, Расюк). Про предків-русів свідчать понад 500 сучасних українських прізвищ з кореневим “рус/рос” та їх дериватами – Рус, Руса, Русай, Русак, Русалим, Русаль, Русан, Русаненко, Русанів, Русанович, Русанюк, Русейко, Русенко, Русецький, Русий, Русик, Русило, Русилович, Русин, Русинів, Русинко, Русинник, Русинович, Русинський, Русич, Русів, Руска, Руско, Руснак, Русначенко, Русник, Русняк, Русол, Русу, Русь, Руська, Руський, Руськів, Русько (їх повний виклад подається в окремому доповненні);

пáли/пáлисті-поляни відомі нині у біля трохстах прізвищах, що походять від кореня *пал*, включно з племінною назвою *поляни* (*пал*/пáл на санскриті означає вояк\захисник-правитель, що являється також синонімом назви русів) – Пал, Палагник, Палагній, Палагута, Паланський, Палига, Палицин, Палиця, Палка, Палочка, Палюга, Палькевич, Палько, Пальога, Пальоха, Поляник, Полянин, Поляниця, Поляницький, Полянич, Полянк, Полянка́й, Полянко́, Полянко́вич, Поляно́вський, Полянський, Полянченко, Полянчин, Полянчич, Полянчу́к;

гали-галичани – Гал, Гал, Гала, Галаган, Галан, Гален, Галига, Галика, Галилей, Галич, Галичай, Галичан, Галичанко, Галичик, Галичій, Галичук;

карпи – Карп, Карпа, Карпан, Карпансар, Карпатський, Карпенко, Карпещ, Карпик, Карпів;

сівери – Сівера, Сіверів, Сіверко, Сіверний, Сіверс, Сіверський, Сіверців, Сіверчук;

попелі – Пóпел, Попела, Попелевич, Попелич, Попелиш, Попелишко, Попелюк, Попелюх, Попелюха, Попеляк, Пóпель, Попельнух, Попіль;

пáни – Пан, Паневич, Паненко, Панець, Паник, Панич, Паничик, Паничів, Паничкин, Панібратець, Панів, Панкевич, Панко, Панівський, Паній, Панійчук, Панікар, Паніман, Мосьпан;

гірники – Гірний, Гірник, Гірниченко, Гірняк, Гіро, Гіроль, Гірський;

загадкові *трояни* – Троя, Трояк, Троян, Троянів, Троянівський, Трояновець, Трояновський, Троянський, Троянченко, Троянчик.

Навіки законсервували свою пам'ять прізвищами серед нащадків у Русі-Україні також *боруси, будини, героси* геруси, *лелеги, давні, любичі, вовки, компани, савини, доляни, лучани, лужани, річани, шикули* (сикули), *каси\коси* (каспи), *сколоти* (скити), *саки* (шаки), *гінди* (інди), *гуни, гети, гетити, партії, меди, ліди, анти, улчі, козари, роксолани...*

Одна з відичних назв сонцебога *Бал* протягом тисячоліть “породила” кілька сотень прізвищ типу Бала, Балак, Балан, Балвір, Балбек, Балака, Балаба, Балага, Балега, Балея, Балій, Балко, Балоба, Балаш, Балабай, Балабан, Балабанів, Балабин, Балабко, Балабушка, Балаклицький, Баланів, Балацький, Балашевич, Балашів, Балдига, Балдовський, Баленко, Балецький, Балик, Балика, Балинський, Балицький, Баличевич, Балтача, Балудянський, Балух, Балухатий, Балюк, Балюра, Балюрко, Баляс, Балясний, Баль, Бальковський.

А з сучасним коренем і значенням *Бог* – зверх 400.

КОЗАЦТВО – СТИХІЯ ТВОРЕННЯ ПРИЗВИЩ РУСІВ-УКРАЇНЦІВ

Багато сучасних прізвищ русоукраїнців з'явилися у відичні часи Русі, перед християнізацією, але абсолютна більшість їх витворилась у період *русько-козацької* доби. То був творчий апогей, що розвивався паралельно з антропонімікою європейських народів. Саме в горнілі Запорозької Січі викувалась переважна більшість оригінальних прізвищевих назв. Туди, задля воїнської науки, пригод і слави відправлялись юнаки благородних родів з усієї Русі та суміжних країн. А головним джерелом поповнення козацтва були розорені бояри і православні зем'яни-шляхтичі, як представники воїнської касты князівсько-королівської Русі. Кожен навчався, випробовувався, посвячувався і приймався у братство під новою *назвою*, яка принагідно ставала *прізвищем* його нащадків.

Стан людей, формулою життя яких був “козацький хліб” (військовий промисел), зумовив складання їх локальних і офіційних реєстрів, відомих нині з XVI ст. Масштабні війни з ісламізованими народами та грандіозні християнські міжконфесійні міжусобиці стимулювали напливи до Запорожжя великої кількості люду, тож реєстри XVII-XVIII віків налічували вже десятки тисяч *прізвищ*. Козацькі списки являються дорогоцінними для дослідження й вивчення також як джерело інформації про духовний і матеріальний спосіб життя русичів дохристиянської доби стосовно мови й діалектології, етнографії і фольклору, власне історії наших предків та їх взаємин з сусідами. Адже прізвищами стали багато назв-імен первісних відичних часів: Аз, Бал, Боз, Бус, Дід, Дір, Кий, Кир, Кур, Маг, Пал, Ро, Рус, Щек, Юр, Яр, Яс...

Приміром у “Реєстрі Війська Запорозького 1649 року” бачим імена дохристиянської Русі, що нині проявляються виключно як прізвища: Агій, Бас, Богун, Божко, Брат, Ван, Гира, Гуз, Дань, Дац, Діц, Доць, Дунай, Зінь, Зуб, Зуй, Куз, Куц, Кохан, Махно, Панко, Радко, Сак, Тар, Хар, Штепа... Значну групу прізвищ там складають патроніми, утворені від власних імен батьків та місця проживання: Андрієвич, Волинець, Донець. Розмаїта група прикметникового походження: Білий, Кучерявий, Лютий. Багато характеризують ремесла: Бондар, Гончар, Коваль, Тесля, Швець. Фігурують назви тварин і рослин: Лось, Орел, Сокіл, Дуб, Граб, Бурак, Бульба. Частина походить від назв страв: Борщ, Вареник, Ковбаса, Солонина; від знарядь праці та домашніх речей: Леміш, Сокира, Барило, Мисник. Є відетнічні утворення: Чех, Німець, Швед, Грек. Деякі вказують на стани і майнову нерівність: Цар, Король, Князенко, Воеводенко, Боярин, Козак, Багач, Бідний. Виділяються такі, що характеризують інтелект чи освіченість: Мудрий, Писар, Головатий. Прізвища на “-ко, -енко” (давнє значення – “дитя, син”) свідчить про спадкоємність їх носіїв (Розуменко, Коваленко, Корженко) і відповідає формам “-оглу, -огли” в тюркських народів чи “-ібн” у арабів. У РВЗ 1649 р прізвища на “-ко” мають велику перевагу над іншими формами. Так у списку Київського полку вони становлять 60% від усього складу.

У граматичному розрізі прізвища творилися з усіх частин мови, а найбільше від іменників, прикметників та дієслів, чимало від числівників. В основному матеріалом служили чотири джерела – імена, назви місця проживання чи походження, назви занять чи фаху, індивідуальні ознаки та властивості. В “Архіві Коша Нової Запорозької Січі (корпус документів 1734-1775)”, том 5, подано півтора десятка різновидів походження прізвищевих назв. Зокрема: 1) *назвиська зовнішніх ознак* (Білий, Великий, Рудий, Довгий); 2) *назви частин тіла й характеру* (Голова, Шульга, Умний, Прудкий); 3) *види ремесел і занять* (Швець, Чумақ, Шабельник); 4) *назви посад і звання* (Гетьман, Цар, Султан, Президент, Маршал, Войт); 5) *військового відношення* (Козак, Матрос, Пластун, Булава, Ядро); 6) *освіта і знання* (Письменний, Філозоф, Музика, Золотар); 7) *ознака етносу чи мандрів у інші країни* (Русин, Басараб, Латиш, Мазур, Лях, Москаль); 8) *відображення топонімів і місць проживання* (Бар, Дон, Сибіряка, Басанський, Яруга); 9) *соціальні групи* (Багатий, Дука, Гайдамака, Левенець); 10) *назви тварин* (Тур, Ведмідь, Соболь, Орел, Щук); 11) *назви рослин* (Дуб, Каштан, Рожа, Кавун); 12) *побутові й господарські речі* (Бочка, Свердлик, Рало, Рядно); 13) *страви і продукти харчування* (Хліб, Борщ, Вареник, Масло, Сало); 14) *предмети гардеробу* (Бриль, Кожух, Чобот); 15) *найменування абстрактних понять* (Сила, Воля, Думка, Серета, Розум).

Проте на відміну від сучасних українських прізвищ, серед яких іменні утворення становлять кількісно дуже значну групу, серед запорожців такі найменування складала набагато менше число (із 628 прізвищевих назв реєстру Канівського куреня всього близько 20 утворених від імені). А Ю.К.Редько в книзі “Сучасні українські прізвища” виводить аж 47 семантичних груп творення прізвищ. Тільки суфіксів-формантів іменникового типу подає 142. Таке багатство (ще мало досліджене) лишили для української мови нам, своїм нащадкам славні руси-русичі!

На Запорозжжі отримані назви-клички для князів-панства і старшин козаків-шляхти були тимчасовими (в офіційних зносинах старшини користувалися прізвищами), а для інших ставали постійними. Згідно правил навіть спадкоємні козаки Гетьманщини XVII-XVIII віків, перебуваючи на Січі змінювали свої прізвища на клички. Вони відображали найбільш типові – зовнішній вигляд, особливості вдачі й поведінки. Для визначення шукалися найвлучніші слова, які змальовували окремі якості особи і присвоювались новоприйнятим. Іноді вживали іронічні форми, незвичайні за способом творення і значенням сполучуваних слів, що не мають аналогій в антропоніміці інших слов'янських народів – Вернигора, Заплойсвічка, Куйбіда, Паливода. Так закарбовувалась надзвичайно широка й розмаїта інформація про духовний і матеріальний способи життя, характер воїнів-русичів на ті часи. Одержані козаками на Запорозжжі *назви* (як *позивні* у вояків АТО) в межах Вольностей Військових набували адміністративно-правовий статус. За десятиліття козакування вояки привикали і “зросталися” з ними. Тож атестати, одержані запорожцями при виході на поселення в Гетьманську Русь чи Слобідську Україну, свідчать, що вони залишали Запорозжжя в основному не з родовими прізвищами а з тими, яких набули на Січі. Слід відмітити, що усі вступаючі до січового товариства, як правило, ніколи не міняли дані їм при народженні й освячені Церквою імена. Крім того, у всіх реєстрах на першому місці стоїть *ім'я*, на другому – *прізвищева назва*, що свідчить про важливість значення імені (чи не тому дослідник Піддубний С.В. – у книзі «Код України-Русі» – лише в Голованівському районі на Кропивнянщині виявив серед розкуркулених, убитих Голодомором і на війні десятки *імен*, що дійшли до тих трагічних років, але нині зникли з ужитку – Анасія, Антифій, Валіна, Варивон, Гимень, Дивонь, Дивонис, Єриней, Їгон, Кифор, Кондра, Ларій, Ларівон, Ловен, Манар, Манкур, Оляян, Орехта, Ориней, Орлон, Понт, Ригор, Фонт, Хоруша). Аж у XVIII ст утверджується тенденція запорозької старшини і козаків-шляхти не міняти в січових реєстрах також свої родові прізвища, уникаючи набутих на Запорозжжі прізвицьк!

ЗАВЕРШЕННЯ ЕПОПЕЇ ТВОРЕННЯ ІМ'Я-РЕК

Період XVII віку став визначальним, а XVIII-го – завершальним етапом епопеї тисячоліть творення і правопису *прізвищ* у русів-русинів (українців). Імена й прізвища русинів на той час були вже розмовно стабілізовані і стилістично відтворені. Проте вони продовжували множитися згідно тодішніх традицій. Небезпечний “козацький хліб” породив звичай давати синам однакові імена. В компуті Миргородського полку 1723 року бачимо 9 таких випадків. Федор Степаненко має два сини і обидва Івани, у Тимофія Бирученка з чотирьох синів два Михайли, Андрій Келеберда з чотирьох синів двох назвав іменем Василь... Присвоювали іноді синам прізвища не батьківські, а за власними іменами. У Білоцерківському полку сотник триліський 1674 р Юсько Божко мав 6 синів – Якіма, Феска, Григорія, Степана, Івана Божченків, які відповідно дали гілки родини з новими прізвищами – Якименко, Фесенко, Кириченко, Шевченко, один

через біле лице й чуприну став Біланом а останній за місцем свого проживання Спорищем. Обозним Миргородського полку був Василь Родзянка, а сотником хорольським його син Стефан Родзянко.

Якщо козацький реєстр 1581 р переполовинений *прізвищевими назвами* типу “Охей з Білої Церкви”, “Миран з Семенова” чи “Єнко Ракевич з Києва”, то в РВЗ 1649 р подібних описових (в тому числі іменних) назв на понад 40000 запорожців набереться кілька десятків (хоча так само мало є й *ім'я-рек*). Список козаків-запорожців 1756 р суцільно двочленний (ім'я і прізвищева назва), лиш мізерна кількість одночленних, тричленних і описових. А полкові компути XVIII ст Гетьманської Русі уже рясніють вкрапленнями *ім'я-рек* козацької старшини-шляхти й інших достойників.

Руська писемна мова на той час користувалась граматично оформленими нормами церковного правопису, який упорядкував у “Грамматики славенскія правилное синтагма...” і опублікував 1619 р видатний православно-унійний діяч і філолог Мелетій Смотровський. У схоластично-церковному варіанті така літературно-писемна мова була поширена головню по окраїнних землях колишньої Русі Київської – Буковина, Срібна Земля і Руска Крайна (Закарпаття), Північна Лемківщина, Червона Русь (Холмщина, Підляшшя, Берестейщина), Біла Русь і Московське царство. Такою руською мовою, як державною, користувалися і писалися документи до XVII ст у Литво-Русі та до 1648 року в Молдавському князівстві й Волощині (як церковно-служебною нею користувалися в різних країнах до XIX ст включно, а в царській Росії до 1917 р). Але козацька життєва енергія уже по своїй природі протистояла невластивим устоям схоластики, тому втвердила до середини XVII ст народно-розмовний стиль правопису по всьому Придніпров'ю, прилеглий Галичині й Полісся. Через це вже з перших дипломатичних контактів Війської канцелярії Б.Хмельницького з Думним приказом Московського царства, де вживали тоді виключно староболгарське церковне язичіє, стилістичні розбіжності написання *прізвищ* спровокували мовну “війну”.

Крім того, що у Московському царстві прізвища мали дуже обмежене коло осіб князівського й боярського походження, всі вони творилися з допомогою кількох посесивних закінчень -ов, -єв, -ін (докладніше про це далі). Для еліти нижчого рангу московіти використовували антропоніми перехідної форми нижчої стадії, творячи виключно посесивні форми типу “Петька син Ануфрієв”, які вже призабулися на Русі. Прізвища послів Б.Хмельницького на -ович\-евич московіти зразу почали переінакшувати на -ов або творити описову форму. Так Гарасима Яцковича, Павла Обрамовича, Самуїла Богдановича і Семена Савича, яких гетьман посилав до царя 1652 р, в московських документах переписали на “Терасима Яковлева, Павла Аврамова, Самойлу Богданова і Семена Савинова”, а ніжинський купець Корній Ананич у них офіційно стає “Корнюшка, Ананьин сын”. Повністю перекручуючи прізвища козацької старшини, московіти намагалися знівелювати їх родовід і переінакшити на свій лад. Так полковника охтирського Ф.Ющенка вони “перехрестили” на «Ф.Осипов», а осавула А.Несвятипаску – на «А.Прокоф'єва». Наказний полковник охтирський 1693 р Микита Кіндратович Сененко у московських документах уже фігурує як «Нікіта

Кондратьєв». Як справедливо зауважував у своїх працях М.С.Грушевський: “У тогочасних документах українські прізвища покалічені немилосердно московським звичаєм”.

Щодо невластивих посесивних закінчень прізвищ слід сказати, що в РВЗ 1649 р поряд з діалектними варіантами Котлярув, Маслав, Походяв, Стасюв, більшість їх мають суфікс *-ов*, *-єв*, що копіює болгарську лексику, але суперечить народним руським мовним традиціям, де родова приналежність визначається формами *-ів*, *-їв*. Незважаючи на різні церковні заборони, боротьба за юридичне усталення русоукраїнської фонетики у правописі велася протягом усього існування козацьких формацій (початок творення чисто руською мовою йде з кінця XVII ст від віршів гетьмана Івана Мазепи – поліглот і ревного патріота). Так у реєстрі Війська Запорозького Низового 1756 р у списку Левушківського куреня поряд з прізвищами на московський лад (Роман Данилов, Хома Михайлов) бачимо чисто народно-руські форми – Іван Шерстюків, Іван Андріїв, Степан Хоменків, Яцко Бурчаків, Омелко Холоденків. У древніх козацьких прізвищах наочно проглядалося історичне тло, проявлявся творчий дух предків.

Боротьба з Московією за правильність русоукраїнського правопису аж до 1991 року була одним з аспектів боротьби за свободу. Фактично московіти з перших років союзу з козацькою Руссю повели вироблену ще королівською Польщею політику денационалізації. Приєднавшись до культурно вищої й історично утверджені, визнані в Європі державницької нації русів, з якими їх зближувало православ'я Церкви і давня підлеглисть Києву залісянських князівств (ще з часів Володимиро-Суздальського), вони сконцентрували всі сили на утримання Русі у сфері своїх інтересів. Розуміючи свою нездатність справитися з такою силою (русинів налічувалося 9 млн чоловік, а московітів 7 млн), Московія дуже швидко договорилася розділити ці потуги з Польщею, задля боротьби з якою і пішов на союз із північним сусідом Богдан Хмельницький. Першим ударом по “дружбі” з козаками стало Андрусівське перемир'я московітів з поляками 1667 року, коли Русь було “розідрано” навпіл по Дніпру. “*Запалили у сусіда нову, добру хату Злі сусіди, погрілися й полягали спати*” – так писав про це наш геній Т.Г.Шевченко. Але не спали сусіди, не спали... Другим ударом стало підступне підпорядкування 1686 р Київської митрополії – з-під юрисдикції патріарха Константинопольського в Московський патріархат. І ударом під дихало став 1721 року указ царя Петра I про перейменування Московського царства у Російское государство. Так у Русі була вкрадена історична назва, що призвело до політичного сум'яття в Європі та півторастолітнього сумбуру в головах русів-русинів, котрим для чіткішого відмежування від новоявлених “великороссов” довелося поневолі з середини XIX ст переходити на нову назву “українці”.

Але головним компонентом нівеляції істинних русів/русинів та уведення їх в лоно так званих “руських” був людський фактор, бо “кадри вирішують все”! З самого початку, як ми писали, московіти почали обезличувати козаків через калічення руських прізвищ. Потім увійшло в моду взагалі перейменування прізвищ шляхетних осіб на московіцькі з істинно староболгарськими формами закінчень *-ов*, *-єв*, *-ін*. Тому нині маєм серед русоукраїнців до 4% подібних прізвищевих закінчень, хоча створені вони завдяки цій добавці з чисто козачих

антропонімів (Ступак→Ступаков), іноді скалічуючи сам корінь (Мовчан→Молчанов). А в суто народному середовищі таких витворено до 0,4% (згідно Чучки П.П.). Так різними способами почалася перекачка людських ресурсів з суто руського суспільства в московіцьке, що перетворилося в цілком державну політику творення єдиної нації “русській народ” з “велікоросов”, “малоросов” і “белоросов”. Особливо безпардонно це робилося в Совецькiм Союзi – українців просто записували “русській” (чий?) навіть не міняючи *прізвищ*, чим неймовірно в рази збагатилися кількісно, інтелектуально й історично (про творення ім’я-рек у Московії докладно далі).

Варто нагадати, що подібне “обезкровлення” древнього руського народу в різні періоди практикували мадяри, перекладаючи прізвища русинів своєю мовою (чим обезличили Трансильванію і окраїни Срібної Землі), за ними у ХХ ст послідували румуни, навіть мізерія словаків мріяли під протекторатом німців зденаціоналізувати Руску Крайну (Пряшівщину) в час II-ї світової війни. Але найбільшою часткою благородної “руської крові” в часи Середньовіччя встигли обогатитися поляки. Якщо після інкорпорації Руського королівства 1434 р до католицтва пристали небагато руської шляхти вищого штибу, то після Люблінської унії 1569 р, коли Литовсько-Руська держава втратила половину земель і автономії, католицька церква розгорнула там потужну експансію. Завершилась вона 1596 р Берестейським собором і створенням Унійної (греко-католицької) Церкви. Це спричинило розкол між духовно-рицарською елітою Русі, коли частина родин князівських і магнатських (панських) перейшла в унію, а частина прямо в католицтво через відповідно поставлене єзуїтськими школами й академіями навчання і виховання.

Великий жаль з приводу упадку православ’я звучить у “Треносі” (1619 р) мислителя-теолога Смітрицького М.Г.: *“Де тепер неоціненний той камінець, той карбункул, що саяв наче світильник... – дім князів Острозьких, котрий блиском світлості старожитньої своєї віри над усіма іншими світив? Де й інші дороги й однаково неоціненні тієї ж корони камінці – значні руських князів роди, неоціненні сапфіри і безцінні діаманти – князі Слуцькі, Чорторійські, Пронські, Збараські, Вишневецькі, Сангушки, Соломерецькі, Головчинські, Руженські, Крошинські, Масальські, Горські, Соколинські, Лукомські, Пузини й інших без ліку, що їх поодиночі вичисляти було б справою довгою?*

Де при тих і інші неоціненні мої клейноди?

Родовиті, – мовлю, – славні, відважні, дужі й давні, по всім світі в добрій славі... народу російського дома – Ходкевичі, Глібовичі, Кішки, Сапіги, Дорогостайські, Войни, Воловичі, Зіновичі, Паці, Халецькі, Тишкевичі, Корсаки, Хребтовичі, Тризни, Горностаї, Бокії, Мишки, Гойські, Семашки, Гулевичі, Ярмолинські, Чолганські, Калиновські, Кирдеї, Загоровські, Мелешки, Боговитини, Павловичі, Сосновські, Скумини, Потії та інші? Чи ж не ви, злочинці... над бідним тілом моїм (православ’ям – авт.), з котрого всі ви вийшли з насміхом і глумом знущаетесь”.

Питання переходу в іншу конфесію члени високих родів вирішували особисто, тож не всі з них стали уніатами чи католиками (такі автоматично вважалися поляками). Але процес ішов. Приміром у Вінницькому повіті 1616 р

розділився рід русина Мацея Кублицького – спольщена гілка переміщається до Полоцького воєводства, а покозачена до Полтави. Документи свідчать, що із середини XVI до середини XVII століть, коли Польща ще поширила свою владу на руські землі, *понад 700 родин православної шляхти* перейшли у католицьку віру і зреклися свого народу (передавши полякам свою фізичну потугу, матеріальну базу і духовні первні *прізвищ*). Історики називають ту руську еліту “*украдені діти*”. Відомо, що саме перекинчики найбільш ревно обстоюють зрадницьку роль, віддано служать новій іпостасі. Хоча для свідомої еліти перехід в іншу конфесію не був зрадою своїх предків. Приміром Іван Шептицький, батько митрополита-уніата Андрія Шептицького, перейшовши в католицизм завжди підкреслював, що він русин і руського роду (в той час як один з його синів – Станіслав – був генералом польських військ у протистоянні з ЗУНР, а потім військовим міністром Польщі 1923 р).

Таким донорством великої нації русів-русинів для всіх без винятку суміжних народів і племен (як для “татар”, що в Криму змінили свій азійський вигляд на європейський виключно завдяки благородній крові бранців і бранок Русі протягом XVI-XVIII віків) переповнена вся наша історія з давніх-давен. Навіть на прикладі “дарування” прізвищ, як подає Піддубний С.В. (“Код України-Русі”): “...Судячи із закінчення, *Ковальов – росіянин, Ковалеску – румун, Ковалевський – поляк, Ковалеускас – литовець, Ковалайнен – фін. Але у всіх них є одна українська основа – Коваль*”. А цей фах зафіксований ще в X ст на мечі руського майстра з Києва написом “*Людота коваль*”!

Народ, який знає свою історію і родовід є вічним. Обшир прізвищ русоукраїнців вражає величчю і таїною символів. У глибинах їх зафіксовано історичний фактаж і закодовано всі етапи планетарного розвитку аріїв та слов’ян. Тому треба багато попрацювати, щоби скласти найповніший “каталог пам’яті” наших предків для вивчення і систематизації. В даному словнику для полегшення проміжних досліджень вказано виявлені автором роки фіксації різних прізвищ у документах, значення багатьох забутих чи маловживаних термінів і словотворів, подано титули національної аристократії, короткі дані про діяльність видатних осіб, їх роль в історії тощо. Виясняючи їх етимологію, причини і час походження, роль та місце появи ми розкриваєм для себе багато чинників нашої древньої національної культури, прояснюєм та утверджуєм своє місце на сторінках загальноарійської історії божественної білої раси Землі.

ОГЛЯД ПРАЦЬ З РЕГІОНАЛЬНОЇ АНТРОПОНІМІЇ

При написанні словника використано десятки різних видань, довідників тощо. Велику базу взято з регіональних словників, яких, на жаль, у нас мало. Повноцінних антропонімічних маємо кілька зі сходу й заходу України. Розмаїто представлені центральні й північні області, але насамперед як реєстри й компути козацьких полків. Це дає об’ємний матеріал для ідентифікації окремих осіб, цілих

родів і родин козацької шляхти й старшин, генеалогію яких досліджували Заруба В.М., Кривошея В.В., Однороженко О.А., Яковенко Н.М., Ігор Ситий, Сергій Лисенко з Євгеном Чернецьким. Полкові реєстри описали і видали також Мокляк В.О., Швидько Г.К. Чимало в цьому плані робить Національна Академія Наук України, зокрема Інститут історії козацтва під керівництвом Чухліба Т.В., сім'я вчених-дослідників Бачинських з Одеси і багато інших.

Нижче подається аналіз окремих робіт.

Глуховцева К.Д. – «Словник прізвищ жителів Луганщини», Луганськ, 2010 р.

Як пише автор, *“Це перша спроба створення словника прізвищ жителів Луганщини... Назріла потреба репрезентувати прізвища різних регіонів України... ще й тому, що під впливом соціально-політичних, правових і культурних чинників, які діяли впродовж тривалого часу, укорінювалися іншонаціональні риси, якими багаті офіційні форми антропонімів. Уводили їх і самочинно, і волюнтаристськи, на догоду певним політичним уподобанням”*.

На підтвердження свого напрямку дій, автор дає подвійні варіанти закінчень прізвищ з русоукраїнською *-ів* та московіцькою *-ов* формами (Петрів – Петров), часто виводить лише українські варіанти (залежно від самоназви жителів у тих 50 містах і містечках краю, де проводились опитування). Зібрано біля 25000 епонімів.

Горпинич В.О. – «Прізвища степової України», Дніпропетровськ, 2000 р.

Найбільш об'ємний в кількісному відношенні словник прізвищевих назв – біля 75000. Проте етимологічна цінність його невелика. Складений на базі студентських робіт в експедиціях 1993-99 рр, він рясніє суцільними повторами навіть у виписках з одного населеного пункту (а їх більше 300). Так як не всі студенти відповідально ставилися до поставлених завдань, то в окремих статтях прізвища подані врізнобій алфавітного порядку, або й взагалі не впорядковані. Також прослідковується тенденція совєцького навчання московіцькою мовою, що впливає з постановки алфавітного порядку прізвищ – ставити не тільки “ь” але подекуди й “и” перед “ю, я”...

Взагалі дуже важкий для дослідницької роботи словник, а самостійних прізвищ у ньому не більше 15-20 тисяч.

Лук'янюк К.М. – «Словник прізвищ (на матеріалі Чернівеччини)», Чернівці, 2002 р.

В об'ємній праці (30000 антропонімів), відображено мабуть весь спектр прізвищевих назв жителів Буковини, незалежно від національності. Через це деякі труднощі складала правильність відбору прізвищ для загальноукраїнського словника. Хоча, як підкреслюється в передмові: *“Українським визнаємо всяке прізвище, носієм якого є особа української національності”*, а головне призначення цієї збірки – для службового користування у тих сферах функціонального ділового стилю української мови, які потребують ідентифікації особи.

Мірошниченко С.А. – «Тайны и загадки украинских фамилий: происхождение и значение», Донецьк, 2013 р.

Книга написана московіцькою мовою, що не дивно для Донбасу того часу. Авторка старається правдиво відображати реалії творення антропонімів з давніх часів, хоча проблискує й совєцька тенденція – применшувати українське, видаючи його за чуже. Тож погоджуючись, що “Прізвища часто зберігають в собі корені слів, які зникли з мови”, багато історичних, давньоруських епонімів авторка подає за імена з різних племен номадів (печенігів, половців, монголів, тюрків). Але щодо антропонімів на *-ко*, *-ук*, *-юк*, *-ак* вона пояснює, що “Такі прізвища широко розповсюджені на всій території України, південній Білорусії, в козацьких областях Росії”, чітко вказуючи на етнічну приналежність цих земель.

Падалка Р.М. – «Динаміка прізвищ Донецької Слов’янщини», Київ-Дніпопетровськ, 2010 р.

Дослідниця видала докладну багатогалузеву монографію, з визначеннями періодів заселення регіону та напрямків притоку люду з різних країв. Проведена значна робота, що варта уваги і поваги.

Закинути можна те, що йдучи в руслі совєцьких традицій автор чисто німецькі прізвища подає як жидівські, хоча, приміром, тотожні були присвоєні й русинам в часи підлягання наших західних територій Австрії. А прізвища з закінченнями *-их* автор трактує як московіцькі, хоча походять з українських назв. Варто лише проглянути інверсійні покажчики в словниках Чучки П.П. або Редька Ю.К., як усе стане на свої місця.

Пура Я.О. – «Край наш у назвах», Рівне, 1997 р.

Регіональне дослідження назв ойконімів Здолбунівського району Рівненщини, де частину тексту займають місцеві антропоніми (≈4500).

Похвальне прагнення автора якнайширше розкрити значення кожної прізвищевої назви. Але обмежена кількість термінів словника постійно змушує підшукувати різномовні елементи назв, поєднуючи їх як деривати, що приводить до протилежних первинному значенню висновків. Не завжди доречно з’єднує відичні основи прізвищ з біблійними, а притягування московіцьких пояснень до загальновідомих значень виглядає іноді курйозним (трава *свиріпа* < *свирепий*).

Редько Ю.К. – «Словник сучасних українських прізвищ (у 2-х томах)», Львів, 2007 р.

Це перший загальноукраїнський словник на 25 000 прізвищ, що вчений-мовознавець підготував до друку ще далекого 1975 р! Але так як подібної праці в СРСР (насамперед у Росії) ще не було, то його Москва заборонила друкувати. Під тривіальним приводом – “нема паперу”... Як бачим, у совєцькій імперії для праць знаних у світі українських учених, що випереджали час, навіть папір забороняли давати?!

Вже після кончини вченого, завдяки зарубіжній фінансовій підтримці його послідовники видали словник-двотомник – результат 25-річної самовідданої праці і пошуків великого словознавця-етимолога. Крім загального, у виданні є підготовлений автором інверсійний (зворотний) покажчик прізвищ, а також порівняльна таблиця початкових і кінцевих літер у назвах.

Відома історіософська сентенція Редька Ю.К.: “*Народ, котрий себе пізнає у часі, стає свідомим і життєздатним, бо тим самим вкладає собі в душу частку вічності*”. Краще не скажеш!

Унбегаун Б.О. – «Русские фамилии» (переклад з англійської мови) – загальна редакція Б.А.Успенського, Москва, 1989.

Надзвичайно цінна, в пізнавальному плані, праця мовознавця-славіста Оксфордського університету. Коротко спиняючись на історично недавніх часах появи “русскіх фамілій”, автор найбільше уваги приділяє їх морфологічній структурі й етимології. Дуже доречно й цікаво тут прослідкувати і порівняти процеси творення антропонімів у Русі-Україні та Московії-Россії...

Перші формальні прізвища в Московії появилися у патронімній формі з закінченнями на *-ов\-єв\-ін* з середини XVI віку і не були спадковими. Так бояри і майбутні царі (з 1613 р) Романови за короткий час тричі міняли назву: Кошкин на Захар’їн, далі на Юр’їв і, нарешті, на Романов. Тільки князі й вищі бояри-сановники з древніми родоводами мали право писатися з патронімами на *-ович\-евич*. Це було офіційно закріплено Уложенієм 1649 р. У 1685 р була складена “Бархатная книга” з описом родоводів бояр. Причому достойними вважалися тільки ті, предки яких прибули у Московію з-за кордону (і не лише з Русі-Європи, але й з Азії...). Тоді ж прізвища на *-ов* почали присвоювати багатим купцям.

Власних прізвищ іменникового типу московіти взагалі не мали – всі існуючі там (Білодід, Мельник, Кривоглаз, Гоголь, Ломонос) принесли вихідці з Русі. Так само прийшли з Києва священники зайняли з кінця XVII ст ведуче становище в московській церкві і додали з древнього фонду русоукраїнських прізвищ престижні антропоніми на *-ський\-цький*. Наслідуючи прибулих до Московії вчених людей, там у XVIII ст стали переписувати форми прізвищ з *-ов\-єв\-ін* на *-ич* або *-ський\-цький*. Через це указом Катерини II були визначені права на різні патронімні закінчення: *-вич* могли присвоїти виключно першим 5 класам з Табелю про ранги (в армії це від генерал-майора і вище), хоча вихідці з Русі-України зберігали їх. Класам від шостого до восьмого (армійські полковник і майор) дозволялось користуватися патронімами на *-ов\-ін*, а іншим – від дев’ятого по чотирнадцятий – по-батькові звати не дозволено.

Офіційні назви в Московії мали тільки верхи суспільства. Тому навіть відносно недавно більшість люду не мали прізвищ. Зокрема майбутні священники ще при навчанні в семінаріях міняли їх по кілька разів – при переході з класу в клас чи взагалі протягом одного курсу. З цього приводу святійший Синод змушений був видати 1846 р указ про заборону зміни прізвищ семінаристам, і ще двічі – 1851 і 1857 років повторити його з постановою давати синам прізвища від імен батьків. Решти жителів цей процес торкнувся тільки після відміни кріпосного права 1861 р і селяни отримали прізвища (хоча й після цього їх записували тільки у прізвищевій назві).

Така генетика сучасних московітів, так званих “русскіх”, де цілі “деревні” в другій половині XIX ст мали одне-єдине прізвище, створене від імені тамтешнього поміщика-кріпосника і “подароване” місцевим крест’янам (для їх “історії” – І.Еглі). У цьому й весь парадокс сучасного життя Московії-Россії після розриву з Руссю-Україною – соціальне й моральне виродження, втрата

перспектив і ролі у світовій спільноті. Бо всі її минулі здобутки й історія – це виключна заслуга реальних русів-русичів (українців). Тому в такому ступорі міжнародної ізоляції знаходиться зараз Московія-Россія. А чи вистачить у неї уму-розуму спохватитись і визнати Русь-Україну в реальному плані історії, щоби спільними силами єднати слов'янство і християнство Землі перед грізними викликами сучасного Буття?!

Фаріон І.Д. – «Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII - початку XIX століття (з етимологічним словником)», Львів, 2001 р.

Невеликий етимологічний словник (≈ 5000 індексів) дає приклад, як у наш час слід розпоряджатися власним ономастичним багатством рідної нації. Відкидаючи космополітичні сентенції запобігливого калькування спотворених чужинськими адміністраціями прізвищевих назв русинів\українців, авторка одною з перших серед мовознавців сучасної України пішла радикальним і єдино правильним шляхом – усі прізвища подала згідно форм і норм національної фонетики.

Видана майже два десятиліття назад, монографія нинішнього доктора філологічних наук і професора І.Д.Фаріон відзначається глибоким і широким спектром досліджень. І лише обмежена регіональна кількість антропонімів не дає можливості правильно визначити значення первинних епонімів окремих прізвищ. Добре відомі її прагнення ставити на перше місце потреби мовного середовища русоукраїнців, а наукова діяльність (з доповненням політичної) уже приносить вагомі плоди, виводячи “Львівську школу” мовознавства на передові рубежі сучасних гуманітарних досліджень.

Чучка П.П. – «Прізвища закарпатських українців (історико-етимологічний словник)», Львів, 2005 р.

Серед усіх ономастичних видань в Україні словник відомого вченого зі Срібної Землі є найдосконалішим. Це всебічне наукове дослідження, що охоплює ціле русоукраїнське Закарпаття (з Рускою Крайною й Трансільванією включно) і подає зразки антропонімів 800-річного періоду. Завдяки йому можемо помилуватись діалектичними витворами прізвищ Гуцульщини, Бойківщини, Лемківщини, які випадають з сучасного правопису, але залишаються у списку надбань карпато-русинів на історичному полі національної ономастики.

Скрупульозна обробка автором кожної прізвищевої назви викликає захоплення, подає приклад масштабу для кожної дослідницької роботи цього напрямку. Вражають глибокі знання історії, широкий спектр пошуків архівної документації у всіх суміжних країнах, науковий підхід вирішення філологічних проблем. Хочеться вірити, що українська наука невдовзі почне отримувати подібні дослідження з усіх регіонів-областей України.

ДЕЩО ПРО СУЧАСНИЙ ПРАВОПИС

І на закінчення – про проблеми в сенсі граматичних правил українського правопису. Їх чимало і треба впорядковувати.

1. За чверть століття в незалежній Україні вдалося лише відновити у правописі місце літері “Г,г”, але як покращала наша мова, скільки виправлених і відновлених слів появилося в словниках (тільки прізвищ на “Г” даний словник представляє біля 1500). Та процес нівеляції українського правопису в бік омосковичення продовжується і, на жаль, успішно. Тож декілька фактів.

2. Нині проскакує хибна тенденція самовільної перестановки літер у нових словниках української мови. Всупереч усталеній формі азбуки, в них з якогось дива почали ставити “ь” (м’який знак) всередині – перед “ю”. Так відкриваються нові “літературно-мовні віяння” на основі... московіцького алфавіту, з підтасовкою під нього нашої семіотичної бази. Причому всупереч прийнятим енциклопедичним нормам УРЕ, УЛЕ, ГЕУ, ЕУ, нової УВЕ. “Сепаратизм” у цій справі має бути припинений. Слід не забувати, що ми й так стоїмо перед нагальною потребою унормування деяких аспектів нашого правопису, задля повного вилучення з нього невластивих нашій мові форм.

3. Спотворено форми відмінювання, коли українські тверді закінчення чомусь відмінюються в формі м’яких російських (*знахар-знахаря, бондар-бондаря*), ніби вони утворені від “знахарь” чи “бондарь”.

4. Норми прізвищевих закінчень на *-ів, -їв, -ин*. На відміну від наших сусідів латишів і литовців, які в закінченнях російських прізвищ на *-ов, -ев* (як і в усіх інших) додають свої граматичні закінчення *-s*, чи білорусів, котрі ставлять свої фонетичні відповідники *-аў, -эў* ми досі, всупереч здоровому глузду, плетемося в хвості застарілої староболгарської (нині російської) лексики. Йде боротьба між природними фонетичними нормами української мови з нав’язаною нам абсолютно чужою стилістикою. Адже ми ніколи не скажем, що це “Петров син”, але тільки “Петрів син”. Тож і прізвище слід писати згідно мовної фонетики. Бо закінчення на *-ов* у прізвищах, як писав ще далекого 1975 р дослідник Редько Ю.К., це “...*Результат оформлення документів російською мовою*”. А жіночі прізвища на *-ів* слід писати згідно давно виробленої й усталеної традиції – без змін у відмінках, тобто без відмінювання.

Щодо *-ин*, то наведу один приклад. У СРСР всіх заставляли підлаштовуватися під ефемерного “старшого брата”, тож відомий учений подавав своє прізвище “О.П.Оглоблін”. Архієпископ Холмський і Підляський, мовознавець І.Огієнко написав йому 1942 р: “*Ваше прізвище по-українському має писатися тільки Оглоблін, а не Оглоблін. Від імен: Леся, Антося, Галя, голобля й т.ін. присвійний прикметник буде тільки на -ин а не на -ін: Лесин, Антосин, Галин, Оглоблін*”. Після цього Олександр Петрович писався тільки “Оглоблін” (тут підкреслення авт.).

5. Подвійні\потрійні імена (в тому числі аббревіатуру) слід писати через дефіс і без пробілів.

6. По правопису іноземних назв маємо вдалий приклад поляків – вони їх не полонізують, а подають в оригіналі. Тотожно, правильно і надійно!

P.S. Система побудови словника базується на основі трибуквеної коренево-гніздової розкладки по абзацах, що спрощує пошуки потрібних термінів і роботу з ними. Однакові русоукраїнські й московіцькі прізвища з закінченнями на *-в* дано за українською фонетикою і транслітерацією (*-ів, -їв*), у більшості випадків

поставлено роздільні наголоси. Для складання списків використано архіви, енциклопедії, словники, документальні твори з історії Русі-України і народу русів (русинів-українців), іменні й телефонні довідники а також ЗМІ (газети, журнали, радіо, телебачення) й інтернет. Через те, що поява окремих прізвищ прослідковується з древніх часів, а формально від становлення Русі Київської, то для чіткості розуміння автор у поясненнях і доповненнях замість невласливої новітньої форми “українці” використовує реальні історичні й перехідні варіанти назв нашого народу – “руси, русини, русичі, руси-українці, русоукраїнці”.

P.P.S. Складання повного списку прізвищ русів-українців – конче потрібна справа. Це впорядкує одну з етнічно-лінгвістичних сторінок історії нашого народу, утвердить велич древньої благородної руської (української) мови. А так як власних прізвищ руси-русини створили, за припущеннями автора, десь мінімум чверть мільйона, то це вимагає великої праці. Крім того, ще більших зусиль потребують пошуки документальних свідчень часової появи кожної окремої прізвищевої назви, що іноді губляться в глибинах століть. А якщо додати до них ще й титули, посади і заслуги окремих осіб...

Щоби довести до кінця таку роботу, потрібна участь не просто великого колективу – в цей процес має залучитись усе свідоме суспільство. Зважаючи на те, що нині вже відновлені колись заборонені та забуті шляхетні й геральдичні ложі, створені пошукові товариства й мовознавчі конкурси, що серед людей від цікавості до історії свого народу росте інтерес до історії свого роду і власного родоводу, до складання національного тезауруса (історико-етимологічний ономастикон) повинен докласти рук (фактів) кожен русоукраїнець.

Тому автор-упорядник даного словника просить усіх, хто уже повністю чи частково дослідив часи й місця появи своїх предків (а може навіть пращурів) на нашій благословенній землі Русі-України, їх рід і заняття, дати свою інформацію (підтвержену) для уведення в майбутній повний “Словник прізвищ русів-українців”.

Ковальчук В.Ф., канд. іст. наук

ПОКАЖЧИК ЗНАЧЕНЬ

Бунчуковий товариш – почесна *генеральна старшина* козацьких військ гетьманського оточення.

ВЗ – Військо Запорозьке (назва армії Богдана Хмельницького 1648-57 років).

ВЗН – Військо Запорозьке Низове (назва Запорозького Війська усіх формацій XVI-XVIII віків).

Військовий товариш – почесне *звання* козацької верхівки XVII-XVIII століть, які підпорядковувалися гетьману.

«**Вільне Козацтво**» – соціально-політична організація, створена влітку 1917.

Гетьманщина (Русь Гетьманська) – назва держави (1648-1764 рр), створеної Богданом Хмельницьким і до зречення звання гетьмана Розумовським К.Г.

ГВА – Генеральна військова артилерія.

ГВК – Генеральна військова канцелярія.

ГВР – Генеральна військова рада.

ГВС – Генеральний військовий суд.

ГСК – Генеральна скарбова канцелярія.

Директорія – революційний державний орган УНР 1918-22 рр.

Зимівник – виділена радою Запорозької Січі земля, на якій жонатий козак будував хутір і вів широке господарство.

Значковий товариш – почесне *старшинське звання*, привілейовані заможні козаки в межах сотень з найближчого оточення полковника.

ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка (1/10-1918 – липень 1919).

КВ – козацькі війська.

КМА – Києво-Могилянська академія.

Козак ВЗ 1649 – козак Війська Запорозького 1649 року.

«**КС**» – Карпатська Січ (військові формування Підкарпатської Русі/Карпатської України 1938-39 рр).

МК – Малоросійська колегія.

Наказний гетьман – у Війську Запорозькому особа, яка тимчасово заступала гетьмана (призначав сам гетьман або козацька рада).

Наказний полковник – тимчасовий старшина на місці полковника за його відсутності (призначення оформлялося гетьманським універсалом).

Наказний сотник – тимчасовий старшина на місці сотника за його відсутності (призначався полковником).

НТШ – Наукове товариство імені Шевченка (наукова інституція, заснована у Львові 11.12.1873).

Реєстр – поіменний список, що свідчив про кастову приналежність козака і стан приватної чи державної служби (відомі документи з XVI ст – 1524, 1572, 1578, 1581, 1590, 1599 рр).

Руска Крайна – історична назва Південної Лемківщини (нині Пряшівщина).

Срібна Земля – давня назва усіх земель русинів на захід-південь від Карпат.

УВУ – Український Вільний Університет (наукова установа в Європі з 1921).

УГА – Українська Галицька армія (1918-20 рр), збройні сили ЗУНР.

УНР – Українська Народна Республіка (1917-22 рр).

УСС – Українські Січові Стрільці (військова формація Австрійської імперії під час 1-ї світової війни 1914-18).

ЦР – Центральна Рада (вищий самоврядний орган влади України 1917-18).

— А —

А (*Савка А* – козак ВЗ 1649), Ааб;

Ааронів, Ааронський (*Ааронський Ф.І.*, 1742-1825 – керівник іконописної майстерні Києво-Печерської лаври з 1815);

Аас;

Аб, Абабій, Абадэй, Абаджá, Абаджій, Абажэй, Абáза (*абáзь* – команда відгону овець; *Абáза* – полковник на Слобожанщині 1722; *Микола Абáза*, 1837-1901 – херсонський губернатор 1870-73), Абáзин (*Андрій Абáзин* – полковник брацлавський 1690-1703), Абазинець, Абазóвський, Абаканóвич, Абакáрів, Абакéвич (*Абакéвич* – шляхта-уніати 1841), Абáкин, Абаконóвич, Абакуленко, Абаку́лин, Абаку́менко (*Мартин Абаку́менко*, *1715 – козак виборний 1740), Абаку́мів, Абаку́нчик, Абаку́нькин, Абалáш, Абáлин, Абальмáс, Абанéй, Абáнин, Абáншин, Абáполів, Абáра, Абарáз, Абáриків, Абáрин, Абарóвич (*Давид Абарóвич* – сотник піхотний КВ 1665), Абарóвський, Абашéнко (*абáш* – дошка всередині бані), Абáшин, Абашинський (*Абаші́нський* – шляхта-уніати 1841), Абáшів (*Абáшів Д.М.*, 1829-80 – хімік, агроном, професор Одеського університету), Абáшкин;

Áбел (*Áбел* – русин-архідиякон із Затисся 1215), Абелáш, Áбель, Абелькéвич, Абéльський;

Абибóрщ (*Марко Абибóрщ* – колачник, м.Н.Санжари), Абизів, Абикáн (*карпаторусін* XVIII ст), Абиш, Абиякий;

Абінин, Абіто́цький;

Аблáмський (*Д.Аблáмський* – церковний композитор початку XIX ст), Áблик, Áблиців, Áблів, Аблóда (*Аблóда* – с.Чепа 1775), Аблятипів;

Абóзин, Абокóнчиків, Аболишин, Абóрин, Абохóвський;

Áбрагам (*Áбрагам* – русин с.Жнятине 1704), Абрагамóвич (*Абрагамóвич* – шляхта-уніати 1841), Абрагамóвський (*Абрагамóвський* – Канада 1950), Абрагомóвич, Абражій, Абра́й, Абра́м, Абра́менків, Абра́менко (*Михайло Абра́менко* – козак 1721), Абраменó, Абрамишин, Абра́мів, Абра́мкин, Абрамóвич (*Микола Абрамóвич* – шляхтич, воєвода троцький 1624; *Іван Абрамóвич* – козак-шляхтич, полковник чернігівський 1654), Абрамóвський (*Абрамóвський Г.І.* – церковний півчий 1652), Абрамóна, Абра́мочкин, Абра́мців, Абра́мченків, Абра́мченко, Абра́мчик, Абрамчúк, Абрам'юк, Абрам'як, Áбранський, Áбранський, Абрасимів, Абрахамóвич (*Абрахамóвич-Ліплéньський* – шляхта-власники с.Хвощениця 1631), Абра́химів, Абра́хин, Абрашéвич, Áбриків, Абринька, Абрисóвський (*Абрисóвський С.Й.*, 1874-1900 – художник, композитор), Абрóзин, Абромóвич (*Абромóвич* – шляхта-уніати 1843),

Абромосимів, Абросимів (*Лука Абросимів* – значковий товариш КВ 1779), Абросин, Аброскин, Аброськин, Абрунин;

Абудьонів, Абужорай, Абужорей, Абуків, Абул (*Дмитро Абул* – козак ВЗ 1649), Абутнариця, Абуторой, Абухин, Абухович, Абушкєвич;

Аваденій, Авакариця, Авакум, Авакумів, Авасилакій, Авасилка, Авасилкій, Авасилой, Авацик;

Авбас (*Федор Авбас* – козак 1726);

Авгинєнко, Августинович, Авгєнко, Авгїтїв, Августняк (лат. *август* – величний, священний), Августин, Августин (*Августїн* – золотар у Львові 1477), Августинів, Августинович (*Іоанн Августинович* – золотар у Львові 1535; *Августинович* – шляхта-уніати 1840), Августиняк, Августів (*Сава Августів* – наказний полковник охотницький КВ 1701), Августович, Августовський, Августюк, Августонович;

Авдаків, Авдалович, Авдацький (*Авдацький* – шляхта-уніати 1842), Авдєвичів (*авдєй* – сдуга світла), Авдєнко, Авдєїчів, Авдєйчик, Авдєрський (*Авдєрський* – шляхта-уніати 1840), Авдєюк, Авдик (*Іван Авдик* – козак 1723; *Кирило Авдик* – курінний отаман Гадяцького полку КВ 1762), Авдикович, Авдиковський (*Орест Авдиковський*, 1843-1913 – публіцист-письменник у Галичині), Авдин (*Гаврило Авдин* – козак 1723), Авдичєнко (*Дем'ян Авдичєнко* – козак ВЗ 1649), Авдишів, Авдєсвич, Авдєвський, Авдєнків, Авдєнко (*Сава Авдєнко* – козак ВЗ 1649; *Авдєнко М.А.*, †1937 – революціонер, член ЦК УСДРП 1918, член ЦК УКП 1920 і КП(б)У 1925, знищений в СРСР), Авдїїв (*Авдїїв М.В.*, 1821-76 – письменник з козаків у Московії), Авдїїчів, Авдїї (*біблійне авдїї* – піп; *Авдїї* \ Овдїї – скульптор-різьбар м.Холм 1259; *Авдїї* – козак ВЗ 1649), Авдїйко, Авдїйчик, Авдїйчук, Авдїчєнко (*Остан Авдїчєнко* – козак ВЗ 1649), Авдїюк, Авдонин, Авдонів, Авдонкин, Авдонюшкин, Авдохин, Авдошик (*авдотка* – вид птахів), Авдошин, Авдошкин, Авдошко, Авдусин, Авдушів, Авдюгин, Авдюк, Авдюків, Авдюнин, Авдюничів, Авдюха, Авдюхин, Авдюшєнко, Авдюшин, Авдюшів;

Авєдик (*Авєдик* – шляхта-уніати 1842), Авєдиків (*Авєдиків Л.І.* – режисер-антрепренер 1860-90), Авєйників, Авельців, Авельчук, Авєрин (*Авєрин* – значковий товариш КВ 1721), Авєринців, Авєрихин, Авєриця, Авєрич, Авєричів, Авєричкин, Авєркин, Авєрків (*Авєрків* – козак 1755), Авєркіїв (*Авєркіїв Д.В.*, 1836-1905 – письменник і белетрист у Московії \ Росії), Авєркій (*Авєркій* – ієромонах-друкар в Чернігові 1721), Авєрко (латинське *авєрто* – завертати, змушувати тікати; *Яким Авєрко* – наказний сотник мринський КВ 1721), Авєрочкин, Авєрченків, Авєрченко, Авєршин, Авєр'янїв, Авєчка (*авєчка* – овечка), Авєчкин, Авєшників;

Авилєнко, Авилів, Авилин, Авило, Авилочкин, Авіс (*Федір Авіс* – козак ВЗН 1756);

Авієнко, Авіжич, Авізовський (*Авізовський* – шляхта-уніати 1841), Авіїв (*Авіїв* – шляхта-уніати 1840), Авілєнко, Авілів (*Авілів М.В.*, *1948 – чемпіон ХХ Олімпіади 1972 з багатоборства), Авілкин, Авіло, Авільців, Авінників, Авінський;

Авксєнок (*Федір Авксєнок*, *1748 – військовий товариш КВ 1781), Авксєнтіїв (*Семен Авксєнтіїв* – хорунжий Дядківського куреня запорожців Кубані

1792), Авксентюк, Авксѣонок (*Федір Авксѣонок*, *1748 – військовий товариш КВ 1782);

Авласенків, Авласенко, Авласів, Авлів, Авлошѣнко;

Аводій, Авонча;

Аврааменко (*Лук'ян Аврааменко* – козак 1726), Аврам (*Іона Аврам* – ключник у Києві 1383; *Аврам* – наказний полковник переяславський КВ 1667), Авраменка, Авраменко (*Оверко Авраменко* – козак ВЗ 1649; *Андрій Авраменко* – козак-шляхтич, військовий товариш 1787; *Авраменко В.К.* – хореограф, сотник армії УНР 1917-20), Аврамѣнко (*Мусій Аврамѣнко* – козак ВЗ 1649), Аврамѣць (*Максим Аврамѣць*, *1753 – козак-шляхтич, значковий товариш 1788), Аврамич, Аврамишин (*Тимко Аврамишин* – козак 1726), Аврамів (*Хвеско Аврамів* – м-ко Сорочинці 1723; *Аврамів* – значковий товариш КВ 1787), Аврамко, Аврамівич (*Севастьян Аврамівич* – дяк, с.Ноблі 1520; *Ілля Аврамівич* – козак-шляхтич ВЗ 1649, полковник ніжинський 1651), Аврамук, Аврамуцой, Аврамченко, Аврамчик, Аврамчук, Авранѣнко, Авранѣць, Авратинський (*Григорій Авратинський* – козак-шляхтич 1629, сотник тростянецький ВЗ 1650), Аврах (*Мойсій Аврах* – козак ВЗ 1649), Аврахів, Аврашин, Аврашків, Аврашко, Авращенко, Авретій, Авритѣй, Авронський (*Яско Авронський* – козак ВЗ 1649), Авросимів (*Лука Авросимів* – значковий товариш КВ 1779), Аврошѣнко, Аврумѣца, Аврунів, Аврунка (*Тимош Аврунка* – м.Миргород 1723), Аврус, Аврусевич, Авруцький;

Авсѣенко, Авсѣйців, Авсѣнин, Авсѣцин, Авсѣенко, Авсіїв, Авсіїкин, Австрал Австралѣнко, Австрієнів, Австрієвський, Австрійський, Австріянський Авсюкѣвич, Авсюків;

Автамонів, Автоманів, Автомѣнко, Автомієнко, Автомонів, Автѣнас (*автѣн* – самостійний), Автонишин, Автономів, Автонюк, Автопомів, Автуків, Автухів, Автухович, Автушѣнко, Автушіїв;

Авул (*Матвій Авул* – козак ВЗН 1756), Авула (*Васко Авула* – козак ВЗ 1649);

Авфероник;

Авхименко (*авхім* – брехливий), Авхимівич;

Авцѣн;

Авчинників;

Ав'юцький;

Ага (*Матвій Ага* – запорожець Кубані 1792), Ага (*Федор Ага* – м.Голтва 1723), Агабабів, Агаїв, Агака, Агакин, Агаків, Агакій, Агамаліїв, Аганѣнко, Аганин, Аганів, Аганѣвський, Агапенко (*аганіи* – любимий), Агапів (*Аганів* – русин-шляхтич 1654), Агапіїв (*Всеволод Аганіи* – начштабу Північно-Західного фронту армії УНР), Агапій, Агапіїв, Агапін, Агапѣнко, Агапѣнко, Агапчук Агарків, Агарпів, Агатій, Агатин (*Агатин* – шляхта-уніати 1842), Агатіїв, Агатій, Агатонів, Агафиця, Агафѣнко (*агафѣн* – щирий, хороший), Агафѣнко, Агафѣнко, Агацарський, Агацький, Агашин, Агашіїв, Агашків, Агаштѣнко;

Агдастів, Агдинт;

Агѣба, Агѣвич, Агѣєнків, Агѣєнко (*Агѣєнко О.Н.*, *1853 – архітектор на Січеславщині), Агѣїв, Агѣй (*аггѣй* – веселий), Агѣйкин, Агѣйченко;

С Л О В Н И К УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ

ІСТОРИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ
(з поясненнями давніх значень і оригінальних словоформ,
висвітленням титулів аристократії і шляхти,
досягнень видатних діячів і звань
достойників, посад відомих
представників)

Частина 2

Київ
Видавництво Ліра-К
2018

УДК 811.161.2'373.232.1'373.6

C48

Упорядник:

Ковальчук В.Ф. – к. іст. н.

Словник українських прізвищ історико-етимологічний : У 2-х ч.
Ч. 2. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. – 728 с.

ISBN 978-617-7605-97-2

Пропонований словник містить понад 154 200 прізвищ, створених нашими предками починаючи з глибин первомови і початково зафіксованих з часів Середньовіччя Європи й Русі Київської, коли появилися документально оформлені перші прізвищеві назви. Грандіозна цифра лише підтверджує обережні вислови лінгвістів, що сучасні українці мають найбільшу кількість прізвищ серед усіх народів світу. Автор припускає, що українців побутує нині понад чверть мільйона прізвищ!

Досліджуючи їх виникнення і усталення, автор-упорядник пов'язує весь процес із розвитком мови наших пращурів, відображаючи через часові паралелі розширення словникового запасу людей. В цьому плані ономастика, як розділ мовознавства, може відкрити багато фактів із “темних плям” нашої історії. Розрахований словник як на спеціалістів, так і на широкий загал свідомої публіки, на кожного, хто цікавиться минулим своєї нації і свого роду, творить сучасне і дбає про майбутнє своїх нащадків!

УДК 811.161.2'373.232.1'373.6

ISBN 978-617-7605-97-2

© Ковальчук В.Ф.

© Видавництво Ліра-К, 2018

Частина 2

— М —

Мáвдрик, Мавицкий (*Григорій Маві́цкий* – запорожець Кубані 1792), Мáвкин, Мавко́, Мáвкуш, Мавлénів, Мавлénків, Мавлинів, Мавлютів, Мавóльський (*Юхим Мавóльський* – козаки-шляхта, військовий товариш 1697), Мавпéнко, Мáвп'ячий, Мавр (*Іван Мáвр* – м.Миргород 1723), Мáвренків, Маврénко, Маврéшко, Маврикин, Мáврин (*Мáврин* – с.Маврине 1900), Мáвринський, Мавричénко, Мáвричів, Мавричко, Мавришин, Маврищів, Мáврів (*Мáврів І.І.*, *1936 – учений-медик), Маврі́ц, Мавро́ (*Ігнат Мавро́* – козак ВЗН 1756), Мавро́дин (грецьке *маврóд* – затемняти), Мавро́діїв, Мавро́дій (грецьке *маврóдій* – чорний), Мавро́н, Мавчанéць, Мавчу́к;

Маг (*маг* – сила, велич), Маг (відичне *маг* – могутній відун, жрець-речник Сонця), Мáга (*Василь Мáга* – с.Ракове 1758), Мáга (*Ілько Мáга* – с.Романовиця 1699), Мага́га (*Димитрій Мага́га* – м-ко Білоцерківка 1723), Мага́да, Мага́дин (*Трохим Мага́дин*, 1801-90 – кобзар на Полтавщині), Магаза́ник, Магазенюк, Магазинер (німецьке *мага́зін* – склад), Магазинник, Магазинський, Мáгазів, Мага́й, Мага́й, Мага́йне, Мага́л (*бойкорусін* 1819), Мага́ла (*магала́* – квартал передмістя; *Максим Мага́ла* – козак 1723), Мага́ла (*Пасько Мага́ла* – козак ВЗН 1756), Магалатюк, Магалéвич (*Софроній Магалéвич* – ієродиякон у Києві 1721), Магалéвський (*Юрій Магалéвський*, 1876-1935 – художник-академіст з Поділля), Магалéцький, Магалинéць, Магалишин (*Магалі́шин* – Львівщина 1819), Мáгаліс, Магалюк, Магалян, Магаляс, Магаляс (*Семен Магаляс*, *1885 – сотник УГА), Мага́ль, Мага́ль (*Йоанн Мага́ль* – присяжний с.Пересирове 1773), Мага́льник, Магальчу́к, Мага́н, Мага́н (*зуцул-русін* XIX ст), Маганя, Мага́р (відичне *мага́р* – вічна світлоносна сутність), Мага́ра, Магардича́н, Магарла́мів, Магарита, Магарі́т, Мага́рник, Магарóвський, Магарра́лів, Мага́рський, Мáгас (*Гаврило Мáгас* – запорожець Кубані 1792; *Павло Мáгас* – поручник Артилерії УГА), Мáгас (*Власій Мáгас* – с.Винне 1449), Магасéвський (*Василь Магасéвський* – козак ВЗН 1756), Магасéнко (*Юско Магасéнко* – козак 1726), Магасéнко (*Пилип Магасéнко* – козак ВЗН 1756), Мáгасів (*бойкорусін* 1787), Мáгасясь (*Корній Мáгасясь* – козак ВЗН 1756), Мáгась (*Васил Мáгась* – с.Яківці 1726), Мáгась (*Грицько Мáгась* – отаман Шкуринського куреня ВЗН 1753), Мага́ський, Магаші́в, Магашу́к, Магашу́к, Мáгда (*Мáгда І.І.*, *1934 – інженер-енергетик, винахідник), Мáгда (*Томаш Мáгда* – власник с.Сачал 1542), Магдабу́ра, Магдаленчу́к, Магдаленюк, Магдаленюк, Магдалинський, Магдалинчу́к, Магдалинюк, Магдалиш, Магдалóвич, Магдаль, Магдачénко, Магдéвич, Мáгденко (*Григорій Мáгденко* – козак, купець, м.Полтава 1700), Мáгденко (*Мáгденко С.Л.* – городовий отаман 1680, сотник опішнянський КВ 1703; *Мáгденко С.В.* – козак-шляхтич, осавул Полтавського полку 1766),

Ма́гдик, Ма́гдинець (*Василь Ма́гдинець*, †1939 – студент-воjak “КС”), Магдисюк, Ма́гдич, Ма́гдич (*бойкорусін* 1787), Магдиченко, Ма́гдичіш, Ма́гдиш, Ма́гдиш, Магді́в, Магді́й, Магді́й, Магдюк, Магединюк, Магéй, Магéй (*Магéй* – с.Рокосове 1607), Ма́гер, Ма́гер, Магéра, Магéра (*Магéра* – русин з Підгалля 1631; *Юрій Магéра* – полковник брагинський ВЗ 1649), Магерéвич, Магерéвич (*Яким Магерéвич* – с.Неліпине 1648), Магéрин (*Петро Магéрин* – м.Китайгород 1721), Магéрів, Магéрів, Магéрка (*магéрка* – вид шапки; *Іван Магéрка* – козак ВЗ 1649), Магéрко, Магéрко, Магерла́мів, Магерóвець (*Магерóвець* – Львівщина 1788), Магерóвич, Магерóвський (*Магерóвський В.Ф.* – козак-шляхтич, старшина Глухівського полку 1759), Магерóвський (*Магерóвський Ф.Ф.* – козак-шляхтич, сотник бориспільський 1682), Магéрський (*Магéрський* – шляхта-уніати с.Магерів 1820), Магéря, Ма́гес (*Васил Ма́гес* – с.Яківці 1718), Магера (*лемкорусін* 1787), Магидéнко, Магидóвич, Магий, Магий (*Петро Магий* – власник с.Клинове 1549), Ма́гик, Ма́гин, Магининець, Магинський, Магир, Ма́гід, Магі́рoвский (*Миколай Магі́рoвский* – старшина Шкуринського куреня запорожців Кубані 1792), Магі́рoвський (*Магі́рoвський Ф.Ф.* – козак-шляхтич, старшина КВ 1687), Магі́рoвський (*Яків Магі́рoвський* – отаман, сотник варвинський КВ 1773), Магі́рський, Магі́oвич (*бойкорусін* 1819), Магла́й (*бойкорусін* 1787), Маглéванний, Маглéй, Маглéцкий (*Назар Маглéцкий* – м.Царичанка 1726), Маглій, Маглóваний (*Андрій Маглóваний* – козак ВЗ 1649), Маглюй, Маглюк, Магльóваний, Магльóванний, Магльóна, Магмéт (*Іван Магмéт* – козак ВЗН 1756), Ма́гнер, Магнéстий, Магнéстий, Ма́гник, Магницький, Магницький (*Магни́цький Л.П.*, 1669-1739 – лінгвіст, автор першого у Московії підручника математики), Ма́гнич, Магні́тський, Магні́цький, Ма́гніч (*гуцул-русін* XIX ст), Ма́гнуc (*Ма́гнуc* – шляхта-уніати 1841), Ма́гнуc (латинське *ма́гнуc* – великий; *Павло Ма́гнуc* – шляхтич с.Боронява 1383), Магну́ський (*Магну́ський* – шляхта-уніати 1842), Магнуше́вський, Магнуше́вський (*Войтек Магнуше́вський* – шляхтич оукраїнної сторожі 1566), Ма́го, Ма́го, Маго́вкін, Маго́вчій (*Михайло Маго́вчій* – парох с.Руське Поле 1751), Магодинюк, Маго́ла, Маго́ла (*бойкорусін* 1787), Маголенко (*Грицко Маголенко* – м-ко Ярески 1723), Маго́лін (*бойкорусін* 1787), Маголядів, Маголяс, Маго́ма (*Терентій Маго́ма* – запорожець Кубані 1792), Магоме́т (*Магоме́т Й.Я.*, 1880-1973 – садівник-селекціонер з Житомирщини), Магомéта (*Магомéта* – Львівщина 1788), Маго́н (діалектне *маго́нь* – червоне дерево), Магоня, Магорита (*Магорита* – м.Виноградів 1787), Магорівський, Магорюк, Ма́гос, Маго́цький, Ма́гочій (*Каспар Ма́гочій* – с.Мала Бистра 1584), Ма́гочій (*Ференц Ма́гочій* – орендар з м.Мукачів 1611), Магра́м, Магра́тій, Магрéло, Магрeня (*Карп Магрeня* – м-ко Омельник 1723), Ма́грет (*Тимош Ма́грет* – козак ВЗ 1649), Магрilів Магринчúк, Магрицький, Магрицький, Магричúк, Ма́грів, Магрійчúк, Магрó (*Андрій Магрó* – запорожець Кубані 1792), Магрó (*Василь Магрó* – значковий товариш ВЗН 1718), Магрóвский (*Харитон Магрóвский* – запорожець Кубані 1792), Ма́гув (*Васил Ма́гув* – с.Ракове 1758), Магудиччин (*Магудиччин* – с.Сіль 1682), Магу́й, Магу́л, Магу́ла (*Магу́ла* – козак ВЗ 1649), Магу́ла (*магу́ла* – незграба), Магулéвський (*Магулéвський* – шляхта-уніати 1842), Магу́лик, Магу́лик (*Гнат Магу́лик* – с.Семетківці 1618), Магу́лін, Магулі́й, Магу́лко, Магу́ля (*Петро Магу́ля* – с.Діброва 1605), Магу́ник,

Магунський (*Магунський* – шляхта-уніати 1840), Магунь, Магунь, Магур, Магур, Магура (*Магура І.С.*, *1928 – біофізик, академік АН), Магура (*Магура* – козак ВЗ 1649; *Сильвестр Магура*, †1937 – археолог у Києві, знищений в СРСР), Магуренко (*Савка Магуренко* – козак ВЗ 1649), Магурин, Магуровський (*Магуровський* – Львівщина 1820), Магурський (*Магурський* – с.Луг 1715), Магурчак, Магурчак (*бойкорусін* 1787), Магуский (*Михайло Магуский* – козак 1723), Магута, Магутів, Магущій (*Гринь Магущій* – Львівщина 1785), Магуча (*Івон Магуча* – шляхтич с.Н.Вишава 1640), Магушак, Магушинець;

Мадá (діалектне *мада* – бездонне болото; *Яцик Мадá* – с.Павлове 1570), Мадáй (*Мадáй* – с.Нове Село 1565), Мадалинський (*Мадалинський* – шляхта-уніати 1841), Мадам, Мадар (*Лука Мадар* – русин-власник с.Барбешті 1542), Мадара (*лемкорусін* 1787), Мадарáш (мадярське *мадарáш* – птахолов), Мадáрка (*Гергелій Мадáрка* – с.Лохове 1704), Мадáрко (*Петро Мадáрко* – с.Неліпине 1699), Мадáтів, Мадéй (*Мадéй* – Підгалля 1649), Мадéйський (*Мадéйський* – шляхта-уніати 1840), Мадéлик (*бойкорусін* 1819), Мадéра, Мадерáцький (*Мадерáцький* – шляхта-уніати 1841), Мадéрик, Мадéрич, Мадéрський (*Мадéрський* – с.Мадера 1785), Мадéя, Маджáн (*маджа* – мажа), Маджáр (*Васко Маджáр* – козак ВЗ 1649), Маджáра (*Самійло Маджáра* – козак 1669, сотник старосанжарський КВ 1692), Маджáренко (*Гришко Маджáренко* – козак ВЗ 1649), Маджáрин (*Леонтий Маджáрин* – козак 1723), Маджариненко (*Гричко Маджариненко* – козак ВЗ 1649), Мджáриненко (*Яцко Маджариненко* – козак ВЗ 1649), Маджáрський (*Іван Маджáрський* – козак ВЗ 1649), Маджáрчин (*Яким Маджáрчин* – козак 1718), Маджелійський (*Яцко Маджелійський* – козак 1718), Маджугин, Мадзáр (*Василь Мадзáр* – с.Сурок 1715), Мадзáра (*лемкорусін* 1787), Мадзáрь, Мадзелян, Мадзигóн, Мадзигóн, Мадзигóн, Мадзигóн, Мадзієвський, Мадзій, Мадзіро́ха (*Мадзіро́ха* – Сокальщина 1930), Мадзур (*Пилип Мадзур* – м.Кимпулунг 1715), Мадзяр (*Мадзяр* – Підгалля 1676), Мадзяра (*лемкорусін* 1787), Мадзю́па (*Мадзю́па В.Й.* – вояк УСС), Мадибу́ра, Мадика, Мадилюс, Мадинський, Мадисон, Мадич (*Мадич* – с.Диканька 1720), Мадієр, Мадіів, Мадій (*Мадій* – м.Виноградів 1715; *Іван Мадій* – м.Н.Санжари 1726), Мадлик, Мадлій, Мадор, Мадóрський, Мадоян, Мадрига, Мадрик, Маду́ла (*Ігнат Маду́ла* – присяжний, с.Підгоряни 1773), Маду́ра, Маду́рський (*Маду́рський* – шляхта-уніати 1841), Мадюк, Мадяр (*Клемент Мадяр* – с.Ком'яти 1437), Мадярій, Мадярка, Мадярко́ (*мадяро́к* – самоназва мадярів), Мадярчик;

Маєвénко (*Хведор Маєвénко* – м.Хорол 1723), Маєвич, Маєвський (*Кондрат Маєвський* – запорожець Кубані 1792), Маєвський (*Семен Маєвський*, *1746 – козаки-шляхта, бунчуковий товариш 1788; *Іван Маєвський* – політичний діяч, в січні 1919 організував “Басарабську директорію” і “Хотинське повстання” задля приєднання їх до УНР), Маєлик (*Олекса Маєлик* – козак ВЗ 1649), Маєр (*Маєр* – Підгалля XVIII ст; *Денис Маєр-Михáльський*, *1891 – шляхта, громадсько-політичний діяч Буковини), Маєрénко (*Васил Маєрénко* – м.Диканька 1718), Маєро́вич, Маєрський, Маєру́ца, Маєрчак, Маєрчик;

Мажáїв (*мажа* – чумацький віз), Мажáк, Мажків, Мажáн, Мажáр (*мажáр* – виробник чумацьких возів; *Филип Мажáр* – козак 1721), Мажáра (*Іван Мажáра* – м-ко Білоцерківка 1723; *Роман Мажáра* – козак ВЗН 1756), Мажáренко (*Василь*